

**Ahzâb Sûresi 59. Âyetin Sebeb-i Nüzûl Rivâyeti
Üzerinden Tarihselliği Meselesinin Analitik Tahlili
(Kur'an Yolu Tefsiri Özelinde)**

Yrd. Doç. Dr. Yahya YAŞAR*

Özet

Sebeb-i Nüzûl rivâyetleri âyet veya âyet gruplarının anlaşılmasında önemli bir dinamiktir. Özellikle hüküm bildiren âyetlerin illet ve hikmetlerinin anlaşılmasında kendisine sık sık başvurulmuş unsurlardan biridir. Klasik usul geleneği, "sebebin hususiliği lafzın umumiliğine mani değildir" ilkesiyle sebeb-i nüzûl rivâyetlerine bir sınır çizerken modern dönemde ise "metin dışı bağlam" kavramı çerçevesinde sebeb-i nüzûl rivâyetleri ve tarihsel bağlam metnin anlamını belirlemede daha etkin hale gelmiştir. Biz bu makale çerçevesinde Cilbâb âyeti olarak bilinen Ahzâb sûresi 59. Âyetin metin dışı bağlam veya sebeb-i nüzûl rivâyetleri merkezli yorumunu (Kur'an Yolu Tefsiri Özelinde) eleştirel bir bakış açısıyla inceleyeceğiz.

Anahtar kelimeler: *Esbab-ı Nüzûl, tarihsellik, tesettür, cilbâb, Ahzâb.*

**Analytical Re-Evaluation Of Reports Of Occasion Of
Revelation Of Verse 59 Of Surat Al-Ahzâb In The Context
Of The Historicity Of Revelation
("Quran Road" In Commentary Special)**

Abstract

Occasion of revelation (Sebeb-i Nüzûl) or exegetical reports dynamic is important in understanding. In particular, the verse states that the provisions of the malady is one of the important elements in understanding and wisdom. Classic procedural tradition, "reason particular that the wording of the publicness is not contrary to the principle of" the cause-i-

* KSÜ İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı

revelation narrated a limit for a draw in the modern era the "non-text context" within the concept of cause-i-revelation narratives and historical context of the text in determining the meaning more effectively has become. Within the framework of this article, we Cilbâb verse 59 of Surat al-Ahzâb verse known as the non-text-based reviews("Quran Road" in Commentary Special) of context or reason-I narrated revelation will examine a critical perspective.

Keywords: Occasion of revelation, historicity, Headscarf, Jilbab, Groups

Giriş

Türkiye Diyanet Vakfı tarafından hazırlatılan, kullanılmış olduğu anlaşılır ve sade dil sayesinde herkese hitap eden *Kur'an Yolu* isimli tefsirde, Ahzâb sûresi 59. Âyet olan: "Ey Peygamber! Eşlerine, kızlarına ve mümin kadınlara söyle: Ev dışına çıktıkları zaman dış elbiselerini üzerlerine salversinler. Böyle yapmaları onların (iffetli) tanınmaları ve (kendilerine sarkıntılık edilerek) incitilmemeleri yönünden en uygun bir davranıştır. Allah gafurdur, rahîmdir (çok affedicidir, merhamet ve ihsanı boldur)"un tefsiri, âyetin en fazla bilinen nüzûl sebebi ; "Medine evleri dardı ve içlerinde tuvalet, defî hacet edecek mekânlar yoktu. Dolayısıyla kadınlar defî hacette bulunmak üzere geceleri çıkar kırlarda defî hacet eylerlerdi. Medine'de bazı günahkâr (fâsık) erkekler bunların peşine düşer, onları ta'ciz ederlerdi. Daha ziyade cariyelerin peşine düşerlerdi. O zamanda hür kadınlar sokağa çıktıkları zaman üzerlerine bir üst elbise alırlar, cariyeler ise buna dikkat etmezlerdi. İşte bu fâsık erkekler sokakta üst elbisesi olan bir kadın gördüler mi "Bu hür bir kadın." deyip ona ilişmezler, üst elbisesi olmayan bir kadın gördüler mi ona sarkıntılık ederlerdi. İşte bu gibi davranışlar üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuştur.¹ şeklindeki rivâyet esas alınarak şu şekilde yorumlanmıştır: "...Burada emredilen cilbâb giyme ise asayışı

¹ Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Ali Ebu'l-Hasan el-Vahîdî, *Esbabu'n-Nüzûl*, Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut 1991, s. 257.

korumayı ve tacizi önlemeyi hedefleyen **geçici bir tedbirdir**. Toplum içinde câriye kalmayınca veya hür-câriye farkını ortaya koyacak başka bir işaret bulunduğu yahut da tacizi engelleyecek farklı tedbirler alma imkânı hâsıl olunca dışarı çıkarken, usulüne göre tesettür (kapanması gereken yerlerin örtülmesi) yapıldıktan sonra ayrıca bir de, **hür kadın alâmeti olarak cilbâb vb elbiseler giymek gerekli olmaktan çıkmıştır**.

“Kuran Yolu” tefsir kitabında Ahzâb 59. âyetin tefsiri ile ilgili yukarıda zikrettiğimiz, “...*Dış elbiselerini(cilbâb) üzerlerine salverme...*” hükmünün tarihselliğini açıkca ifade eden bu yorum, Nur sûresi 60. âyetinin tefsirini de etkilediği dikkatlerden kaçmamaktadır. Zira Cilbâb’a sebeb-i nüzûl rivâyeti üzerinden “geçici bir tedbir” yorumuyla iptal hükmü verilince, Nur sûresindeki ilgili âyette geçen “*çocuktan kesilmiş, nikah ümidi kalmamış yaşlı kadınlar için*” tesettür konusundaki hafifletme hükmü olan “*vad'u's-siyâb*” (“elbiselerini çıkarmaları”) şeklindeki ifade mecburen “başörtüsünün açılması..., ...baş ve boynun açılması...” şeklinde anlaşılmıştır.²

Makalemizde özellikle sebeb-i nüzûl bağlamında Ahzâb sûresi 59. âyete verilen tarihsellik hükmünün ne kadar isabetli olup olmadığı meselesini geniş bir zaviyeden değerlendirme çabası içerisinde olacağız. Ayrıca bu âyeti nasıl anlamamız gerektiğini ortaya koyma ve tahlil etme zarureti doğduğuna inandığımızdan, konuyu ele alıp incelemek istedik. Kavramsal çerçevenin yerli yerine oturması için, sebeb-i nüzûl ve tarihsellik kavramlarını açıklamak, sonrasında ise âyetlerin tefsirini bu bağlamda ele almak sûretiyle meseleyi netleştirmek niyetindeyiz. Esasında ön bilgi mahiyetinden vereceğimiz bu kavramsal çerçeve, ele aldığımız meselenin büyük oranda kendiliğinden netleşmesini sağlama fonksiyonuna da sahiptir. Ana maksadımız Cilbâb’ın fihhi hükmünü

² Heyet (Prof. Dr. Hayrettin Karaman, Prof. Dr. Mustafa Çağırıcı, Prof. Dr. İ. Kafi Dönmez, Prof. Dr. Sadrettin Gümüş) *Kur’an Yolu*, DİB Yay., İstanbul 2012, IV/117-118.

ortaya koymak değil, ilgili âyet hakkında yukarıda zikrettiğimiz yorumu, tefsir ve usulü açısından incelemek olacaktır.

1- Esbabü'n-Nüzûl Ve Tarihsellik İlişkisiSebeb-i

a. Nüzûl Rivâyetlerine Klasik Dönem Bakış Açısı:

Değişik şekillerde tanımlanan esbab-ı nüzûl'un derli toplu tanımı şu şekilde verilir: "Hz. Peygamber zamanında meydana gelen bir hadise veya kendisine sorulan bir soru dolayısıyla bir veya birkaç âyetin, yahutta bir sûrenin inmesine amil olan şeylere, nüzûl sebepleri denir."³ Klasik tefsir usulü kitaplarındaki esbab-i nüzûle dair tanımların yanında, günümüz Kur'an ilimleri kitaplarından faydalanılarak yapılan en kapsamlı tanım olarak ise "nüzûl sebebi" şu şekilde ifade edilmiştir: "Nüzûl ortamında meydana gelen bir hadise veya Hz. Peygamber (s.a.v.)'e yöneltilmiş bir soruya, vuku bulduğu günlerde, bir veya daha fazla âyetin, hadiseyi, soruyu kapsayan nitelik ve özellikleri içermek, cevap vermek veya hükmünü açıklamak üzere inmesine vesile teşkil eden ve vahyin nazil olduğu ortamı resmeden hadiseye denmektedir."⁴

Âyet ve sûrelerin Allah Taala'nın maksadına uygun olarak anlaşılmasında esbab-i nüzûl'ün çok büyük bir ehemmiyeti vardır. Gerçekte, sahabenin Kur'an tefsirinde isabetli görüş sahibi olmaları ve yüce mertebelere ermeleri, bu ve benzeri ilimlerle mücehhez bulunmalarındandır. Onlar tenzile şahit olmuşlardır. Hz. Peygamber'e bir âyet veya bir sûre indirildiğinde, onların sebebini, hangi vak'anın buna amil olduğunu, soru soranın psikolojik ve kültürel durumunu ve soru sormasındaki saiki iyi bilirlerdi. Yine sahabe, değişik olaylara ve çeşitli sebeplere bağlı olarak indirilen âyetlerin tazammun ettiği mana ve hükümleri anlama ve değerlendirmeye hususlarında birbirlerinden farklıydılar. Onların bazı-

³ Bkz. M. Abdülazim Zerkanî, *Menahilü'l-İrfan fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut 1995, I/89; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, TDV Yay.,Ankara 2011, s.115.

⁴ Ahmed Nedim Serinsu, *Kur'an-ı Kerim'in Anlaşılmasında Esbab-ı Nüzulün Rolü*, Şule Yayınları, İstanbul, 1994, s.68.

sı, tahsisen, tefsirle meşgul olan mümtaz zevat, umumiyetle Hz. Peygamber'in yanında bulunuyorlar, olayların sebep ve hükümleri arasındaki alaka ve münasebetleri kavrayabiliyorlardı. Sebeb-i nüzül ilminin esas hedefi de budur. Sahabeden bazılarının ve onlardan sonra gelen bir kısım âlimlerin tefsirden çekinmeleri, hep sebep-hüküm (sonuç) arasındaki münasebeti kuramamalarındandı.⁵

Bu bağlamda sebeb-i nüzülün önemini vurgulama hususunda, nüzül sebeplerini âyetin anlaşılmasında olmazsa olmaz bir şart olarak anlaşılmasını sağlayacak şekilde yorumlayan İslam âlimleri olmuştur. Mesela, Muhammed b. Sirin (Ö. 110/728) şöyle diyor: Kur'an'daki bir âyeti Ubeyde b. es-Selmani (Ö. 72/691) den sordum. Bana, "Allah'tan kork ve doğru söyle; Allah'ın Kur'an'ı hangi şeyler hakkında indirdiğini bilenler gitti" dedi.⁶ Vâhidî (Ö. 468/1076) bu konuda şöyle demektedir: "Bu gün, bu hususta konuşanlar, âyetin nüzül sebebini bilmeden konuşmanın tehlikesini düşünmeksizin cehalet yularını takıyor ve yeni şeyler icad edip yalanlar uyduruyorlar. Yine aynı zat, "Bir âyetin nüzül sebebi bilinmeden onun tefsirini anlama imkânı olmaz" demiştir.⁷

Bu konuda daha mutedil görüşler de mevcuttur. Takıyyuddin ibn Dakikî'l-İd: "Nüzül sebebini açıklanması, Kur'an'ın anlamlarının kavranılması hususunda kuvvetli bir yoldur" demektir.⁸ İbn Teymiyye ise şöyle söylemektedir: "Nüzül sebeplerini bilmek âyetlerin anlaşılmasına yardımcı olur; çünkü sebeb bilmesi müsebbebin (sonucun) bilinmesinde amil olur."⁹

⁵ Mustafa Çetin, *Nüzül Sebepleri* (Esbabü'n-Nüzul), Diyanet İlmi Dergi, 1994, cilt 30, sayı 2, s.96.

⁶ Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Ali Ebu'l-Hasan el-Vahidî, *Esbabu'n-Nüzul*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beirut 1991, s.11.

⁷ Vahidi, *a.g.e.*, ss.10-11.

⁸ Celaleddin Suyuti, *el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1994, 1/93.

⁹ İbn Teymiyye, *Mukaddime fi Usuli't-Tefsir*, Tahkik: Adnan Zarzür, Beyrut

Klasik tefsir geleneğinde, Kur'an'ın anlam dünyasının netleştirilmesinde Sünnet vazgeçilmez bir unsur kabul edilmiştir. Esbab-ı nüzûl, ilke olarak anlamı belirleyici bir unsur olarak değil, muhtemel anlamlardan birini tercihte bir kriter olarak kullanılmıştır.¹⁰

b. Modern Dönemde Sebeb-i Nüzûl Rivâyetlerinin Tarihselci Yorum Anlayışı Tarafından Yeniden Değerlendirilmesi.

Modern Kur'an okumalarında sebeb-i nüzûl rivâyetleri, hadisler konusundaki ihtiyatdan dolayı âyetlerin anlaşılmasında olmazsa olmaz kabul edilmemiştir. Genelde sebeb-i nüzûlü âyet ya da âyet gruplarının bağlamından çıkarmaya çalışırlar. Ayrıca güncel hayattaki bazı sorunlara sık sık referansta bulunarak âyetleri bir yorum aracı olarak nüzûlünden sonraki olaylara tatbik etmeye gayret ederler. Bununla birlikte özellikle tarihselci okumaların ısrarlı vurgusu sonucu sebeb-i nüzûllerin önemi son dönemlerde yeniden gündeme gelmiştir.¹¹

Tarihsellik ise anahatlarıyla herhangi bir vakianın, yaşanmış, geçmiş olması hasebiyle artık bugünün değil, geçmişin malı ve geçmişin doğrusu olmasıdır. Kur'an ahkamı açısından baktığımızda ise "mevcut şartlar uyarınca verilen hükmün o dönem için geçerli ve o dönem için asli hüküm olması gerektiği" şeklindedir. Kur'an'ın tarihselliğini iddia edenlere göre bir sebep üzerine inen âyetler, o sebeple adeta etle tırnak gibi bütünleşir, âyetin anlaşılması da, taşıdığı hüküm de o sebeple sınırlı kalır. Çünkü onlar sebebi, âyeti oluşturan ve onu doğuran bir etken olarak görürler. Sebep onlara göre âyetin taşıdığı hükmün illetidir. Bunun için de Kur'an'ın tamamına yakınının bir sebep üzerine indiğini id-

1392. s.96.

¹⁰ Bkz. Yunus Apaydın, *Fıkıh Usulünün Temel Kabulleri ve Tarihselcilik*, Dinî Hükümlerin Kaynağı Ve Dinî Metinlerin Anlaşılması Konusundaki Çağdaş Yaklaşımlar Çalıştayı (18 -19 Aralık 2009), İSAM 2010, Ankara, s.332.

¹¹ İsmail Albayrak, *Klasik Modernizmde Kur'ana Yaklaşımlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2014, s.34.

dia edenler dahi vardır.¹²

Bu süreçte adeta sebebi nüzûller âyetin sebab-i vücudu (varlık sebebi) olarak algılanmaya başlanmıştır. Böylece sebab-i nüzûllerin vazgeçilmezliği tezi, daha ziyade tarihsellik ve nas-olgu ilişkisi bağlamında ele alınmakta; âyetlerin anlamı miladi yedinci asırla sınırlandırılmakta, ilahi mesajın her asra hitap eden dinamik yönü gözardı edilmektedir. Kur'an-ı Kerim'in anlaşılmasında vazgeçilmez öğeler olduğu iddia edilen nüzûl sebepleri, olağan epistemik değerden çıkarıp Kur'an vahyinin neliğiyle doğrudan ilişkilendirilerek ontolojik bir düzeye taşınmaktadır¹³

Bu bakış açısı şu noktalardan tenkit edilmiştir:

Kur'an'da Şarinin maksadı, hükümlerin illeti ve bu illetin hususiyet ve unsurları ve onları değerlendirmedeki kriterler ve temel ilkeler bizzat âyetlerin kendisinde mündemictir. Bu ilke ve illetlerin tespitinde yardımcı unsurlarlardan biri de sebab-i nüzûl rivâyetleridir. Ancak sebab-i nüzûl mutlak ve kalıcı bir illet değil âyetin yorumlanmasında bir araçtır. Âyetin anlamını pekiştirir ve hükmün anlaşılmasını kolaylaştırır. Bununla birlikte âyetin içerdiği hükmü ve manayı belirlemesi ve sınırlaması söz konusu değildir.¹⁴

Nüzûl sebeplerine evrensellik açısından baktığımızda Kur'an ile o dönem olayları arasındaki ilişki, nedensellik şeklinde olmamıştır. Yani olgu ya da olay, yönlendiren ya da etkileyen, vahiy etkilenen bir diğer ifade ile tabi olan konumunda değildir. Şâyet böyle olmuş olsaydı, Kur'an'ın bütün isteklere istendiği şekilde cevap vermiş olması gerekirdi. Hâlbuki vakıa böyle değildir. Mesela; muhtelif zamanlarda meydana gelen bazı olaylardan dolayı Hz. Peygamber'den isteklerde bulunulmuş, ancak vahiy onların beklediği anda

¹² Bkz. İsmet Ersöz, *Kur'an Ve İlmü Esbabî'n-Nüzul*, Kur'an ve Tefsir Araştırmaları -III Tartışmalı İlmi Toplantı, 14-15 Ekim 2000 İstanbul, s.322; Apaydın, *Fıkıh Usulünün Temel Kabulleri ve Tarihselcilik*, s.332; Aşmavi, *Cevheru'l-İslam*, el-Vatanu'l-Arabi, Beyrut 1984, s.143.

¹³ Bkz. Ahmet Fethi Polat, *Çağdaş İslam Düşüncesinde Kurana Yaklaşımlar*, İz Yayıncılık, İstanbul 2011, s.279.

¹⁴ Bkz. Apaydın, *Fıkıh Usulünün Temel Kabulleri ve Tarihselcilik*, ss. 331-332.

onların isteklerine, istedikleri şekilde cevap vermemiştir. Neticice olarak Kur'an, indiği ortamda meydana gelen hadiseleri sürekli gözetmiş, dikkate almış, ancak mutlak anlamda her zaman o dönemdeki herhangi bir istek ve olay Kur'an'ın iniş zamanını ve şeklini tayin etme durumunda olmamıştır. Yani nüzûl sebepleri, belirleyici ve zorlayıcı anlamda bir sebep olmayıp, ancak vahyin planına uygun olaylar ile vahyin inişinin birbiri ile eş zamanlı olmasından ibarettir.¹⁵

Esbab-ı nüzûlün tarihsel bir gerçek olması ile tarihe bağımlı olması da birbirinden farklı şeylerdir. Çünkü esbab-ı nüzûl dini bir fenomen olarak, hakikatı, tarihsellikten bağımsız olan bir gerçek olarak da düşünülmelidir. Çünkü esbab-ı nüzûl "orijinal yorum – orijinal tarihtir. Sahabe bizzat şahidi oldukları nüzûl asrı olaylarını esbab-ı nüzûl olarak merfu müsned hadis olarak aktarmakla bu orijinal tarihi meydana getirmişlerdir. Bu orijinal tarih, Kuran-ı Kerim'in anlaşılmasında insani suretleri (biçim- form) sonraki benzer insani sûretlere taşımakta temel unsurdur. Dolayısıyla Kur'an daima yaşanan, hayatla içiçe ve insan sorunlarına cevap veren bir kutsal kitap olma özelliğini sürdürür.¹⁶

Her nesilde tekerrür eden ve her çevrede benzerine rastlanan bu beşerî «örnekler» başlangıçta belli şahıslar nüzûllerine sebep olmuş ve âyet'ler başlangıçta onları kastediyordu. Ama Kur'an'da öyle beşerî guruplardan bahsedilir ki, müfessirler bu âyetlerle kimlerin kastedildiğini tayin etmek için ne kadar gayret etseler de onları tayin edemezler. Çünkü bu âyetler zaman, mekan ve şahıslar üstüdür. Başlangıçta da her hangi bir sebep ve mukaddime üzere inmemişlerdir. Sanki onlar, insan cinsini birbirine benzer bir bütün olarak yahut bu cinsten birbirine benzeyen özellikler taşıyan fertleri tasvir eden sanat tablolarıdır.¹⁷

Kuran vahyi, nazil olduğu fikri, sosyal ve manevi çevre-

¹⁵ Kerim Şükrü Ünlü, *Delil Olması Açısından Kur'an (Tarihsel Yorum ve Evrensellik Açısından)* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 39.

¹⁶ Ahmet Nedim Serinsu, *Tarihsellik ve Esbab-ı Nüzul*, Şule yayınları, İstanbul 1996, s.68

¹⁷ Subhi es-Salih, *Kur'an İlimleri*, (çev. M. Said Şimşek), Hibaş Yayınları, Konya ty.,s.123.

de (Mekke’de olsun, Medine’de olsun) var olan insani birçok probleme ve insanların bu problemlerinden kurtulmak ve rahatlamak arzularına cevap vermiştir. Çünkü Kur’an toplumun dünya görüşünü, kavramlarını kısaca insanın bütün yapıp etmeleri ilahi mesajla oluşturmak ister. Yani Kuran, vahiy-insan- hayat bütünlüğünü esas alır. İşte nüzûl asrında Kurana muhatab olan insanlar, dünyevi hayatı sürdürüp gündelik işlerini görürken bu Kur’ani ilke işlevini yerine getirmiştir. Kuran-insan- hayat ilişkisinde bu insani faaliyetlerin (yapıp etmelerin) bir kısmı nüzûl sebebi olabilmıştır.¹⁸

Bununla beraber nüzûl ortamının tarihsel bir unsuru olan esbab-ı nüzûl, tarihsel bir şart değildir. Yani “Kur’an-ı Kerim’in inzali onun varlığı ile kaim yokluğu ile mümkün olamaz” denilemez. Kur’an ilahi iradenin meşietiyile (Allah’ın buyurmasıyla, isteğiyle)inzal olunmuştur. Dış etkenlerin ortaya çıkışı (nüzûl sebepleri gibi) onun indirilişinin gerçek sebebi değildir.¹⁹

2- Ahzâb Sûresi 59. Âyetin Tefsiri

b. Klasik Tefsir Geleneğindeki Yorumu:

Kur’an’da kadının örtünmesinin niteliğine ve biçimine ilişkin temel açıklamalar himâr, cilbâb ve hicâb kelimeleri üzerinden yapılır. Üzerinde durduğumuz ana konu olan cilbâb Ahzâb sûresi 59. âyet şu şekildedir.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِرِجَالِكُمْ وَنِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدِينُوا بِمَا كَانُوا يَدِينُونَ ذَلِكَ أَتَىٰ أَنْ
يَعْرِفَ قَلِيلًا يُؤْمِنُونَ وَكَانَ اللَّهُ عَزُورًا رَحِيمًا

“Ey Peygamber! Eşlerine, kızlarına ve mümin kadınlara söyle: Ev dışına çıktıkları zaman dış elbiselerini üzerlerine salıversinler. Böyle yapmaları onların(ıffetli) tanınmaları ve (kendilerine sarkıntılık edilerek) incitilmemeleri yönünden en uygun bir davranıştır. Allah gafurdur, rahîmdir (çok affedicidir, merhamet ve ihsanı boldur)”.

Âyette Cenab-ı Hak « Eşlerine, kızlarına ve mü’min kadınlara...» ifadesindeki tafsilatla, hitabın kapsamını geniş

¹⁸ Serinsu. a.g.e, s.81.

¹⁹ Serinsu, a.g.e., s.82.

tutulmuştur. Âyetteki « mü'min kadınlara » ifadesi, örtünmenin bütün mümin kadınlara emredildiğine, onların da bu umumi hitaba dâhil olduklarına, kesin bir şekilde delalet ettiği kabul edilmiştir.²⁰

Genelde dış/üst elbise şeklinde çevrilen "celâbîb" kelimesi kadının normal elbiselerinin tamamını kaplayan ya da bütün bedeni örten dış/üst elbise (yani çarşaf, ferace, ehram, pardösü, abaye, geniş manto vb.) anlamındaki "cîlbâb" kelimesinin çoğuludur.²¹ *يَتَّبِعُونَ* ibaresindeki idnâ masdarı "yaklaştırmak" demek ise de, âyette *على* ile kullanılması, "kapsamak sûretiyle sarkıtmak" mânâsını da ifade ettiğinden üzerinden sıkı örtmek demek olur.²²

Âyetin sebeb-i nüzûlu olarak bazı nüans farklılıkları olsa da benzer mahiyette şu rivâyetler zikredilir:

Dahhâk'ten rivâyette o şöyle anlatıyor: Medine-i münevvere'de bazı münafıklar görünüşü ve elbisesi kötü bir kadına rastladılar mı onun hür mü yoksa cariye mi olduğunu ayırt edemez ve onu fahişe zannederek sarkıntılıkta bulunur ve böylece mü'min kadınlara eziyet verirlerdi. İşte bunun üzerine Allah Teâlâ bu "Ey Peygamber, hanımlarına, kızlarına ve mü'min hanımlara söyle..." âyet-i kerimesini indirdi.²³

Ebu Salih'ten gelen bir rivâyette ise yukarıdaki "erkeklerin, kadınların peşine düşerek sarkıntılık ettikleri" şeklindeki bilgi yerine kapılarının önünde yani sokakta oturarak ip eğirdikleri ve yoldan geçen ümmehâtü'l-mü'minin de bundan rahatsız oldukları ve bunun üzerine işte bu örtünme emrinin geldiği anlatılmaktadır.²⁴

²⁰ Bkz. Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dar-u Alemlî-Kutub, Mekke t.y. XIV/243. Muhammed Zahid el-Kevseri, *Makalat*, el-Mektebetu't-Tevfikiyye, Kahire t.y., s.228.

²¹ Kurtubî, a.g.e., XIV/243.

²² Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim yay., t.y.,VI/338.

²³ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli'l-Kur'ân*, Dar-u Hicr, Kahire 2001, XVII/361.

²⁴ Taberî, age. XIX/183.

Süddî bunu biraz daha farklı anlatır: Medine evleri dardı ve içlerinde tuvalet, defî hacet edecek mekânlar yoktu. Dolayısıyla kadınlar defî hacette bulunmak üzere geceleri çıkar kırlarda defî hacet eylerlerdi. Medine'de bazı günahkâr (fâsık) erkekler bunların peşine düşer, onları ta'ciz ederlerdi. Daha ziyade cariyelerin peşine düşerlerdi. O zamanda hür kadınlar sokağa çıktıkları zaman üzerlerine bir üst elbise alırlar, cariyeler ise buna dikkat etmezlerdi. İşte bu fâsık erkekler sokakta üst elbisesi olan bir kadın gördüler mi "Bu hür bir kadın" deyip ona ilişmezler, üst elbisesi olmayan bir kadın gördüler mi ona sarkıntılık ederlerdi. İşte bu gibi davranışlar üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuştur.²⁵

İbn Sa'd'ın Tabakât'ında Ebu Mâlik'ten rivâyetle tahrir ettiği bir haberde o şöyle anlatıyor: Hz. Peygamber (s)'in hanımları geceleyin bazı ihtiyaçları için dışarı çıkarlardı. Münafıklardan bazıları da onların önüne çıkar ve onları rahatsız ederlerdi. Hz. Peygamber (s)'in hanımları bu durumdan şikâyetçi oldular da o münafıklara bunu yapmamaları söylediginde onlar: "Biz bunu sadece cariyelere yapıyoruz." diyerek kendilerini müdafaa etmek istediler ve işte bunun üzerine bu "Ey Peygamber, eşlerine, kızlarına ve mü'minlerin kadınlarına söyle: Üstlerine örtülerini alsınlar. Bu, onların tanınip da incitilmemeleri için daha elverişlidir...." âyet-i kerimesi nazil oldu.²⁶

Bu hadisenin Süddî ve Kelbî tarafından bir önceki âyet-i kerimenin nüzûl sebebi olarak anlatıldığını görmekteyiz. Esbab-ı Nüzûl konusunda çalışması olan Bedreddin Çetiner bu iki âyet-i kerimenin aynı sebeple nazil olduğunu belirtmiştir.²⁷

Bu rivâyetlerin dışında farklı bir mahiyet arz eden iki rivâyet daha zikredilir:

²⁵ Vahidî, *Esbabu'n-Nüzul*, s. 257.

²⁶ Celaleddin es- Suyûtî, *Lübâbu'n-Nukûl fi Ebabi'n-Nüzul*, el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut 1994, s.179.

²⁷ Bedreddin Çetiner, *Esbab-ı Nüzul*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2000, II/738-739.

Hız. Aişe'den naklediler ki; o, şöyle demiştir: “Hicab konduktan sonra Sevde ihtiyacını gidermek için dışarı çıktı. Boylu boslu bir kadındı ve onu tanıyan için bilinmemesi imkânsızdı. Ömer ibn Hattab onu gördü ve dedi ki: ‘Ey Sevde, Allah’tan korkmaz mısın ki bizden saklanmazsın. Baksana nasıl dışarı çıkarsın?’ Hız. Aişe: ‘Sevde geri dönerek kaçındı, Rasulullah da (s) benim evimde akşam yemeğini yiyordu. Elinde etli bir kemik vardı. Sevde yanına gelip dedi ki: ‘Allah’ın Rasulü ben ihtiyacım için dışarı çıktım, Ömer bana şöyle ve şöyle dedi’. Hız. Aişe: ‘Allah Teâlâ ona bu âyeti indirdi. Etli kemik elinde duruyordu ve onu bırakmamıştı ve Rasulullah buyurdu ki’: ‘Allah Teâlâ ihtiyacınızı gidermek için size dışarıya çıkma iznini verdi.’”²⁸

Daha ziyade Ahzâb sûresi 53. âyet²⁹ ile ilişkilendirilerek zikredilen bu rivâyeti İbn Ebî Hâtim ve Suyuti, bu âyetin sebebi nüzûlu olarak ele almışlardır. Buharide geçen bu sahih rivâyetin şerhini yapan Ayni de cilbâb âyetinin bu hadise üzerine nazil olduğu görüşünü tercih etmiştir. Bunu gerekçelendirirken, yine Hız. Aişe'den rivâyet edilen “hicab âyeti bunun üzerine nazil oldu” şeklindeki ifadeyle kastedilenin ancak cilbâb olabileceğini, zira sevde validemizin bu olay yaşandığında zaten örtülü olduğunu kaydeder.³⁰

²⁸ *Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, el-Camiu's-Sahîh, Daru İbn-i Kesir, Dimesk, Kitabu'l-Vudû, 147.*

²⁹ “Ey iman edenler! Siz zamanını gözetlemeksizin, bir yemeğe davet edilmedikçe, Peygamber'in evlerine girmeyin. Ancak davet edildiğiniz vakit girin. Yemeği yediğinizde hemen dağılın, sohbete dalmayın. Çünkü bu hareketiniz Peygamber'i üzmemekte, fakat o (size bunu söylemekten) utanmaktadır. Ama Allah, hakkı söylemekten çekinmez. Peygamber'in hanımlarından bir şey istediğiniz zaman perde arkasından isteyin. Bu, hem sizin kalpleriniz, hem de onların kalpleri için daha temiz bir davranıştır. Sizin Allah'ın Resulünü üzmemiz ve kendisinden sonra onun hanımlarını nikâhlamanız asla caiz olamaz. Çünkü bu, Allah katında büyük (bir günah) tır.”

³⁰ Bedruddin Ebu Muhammed Mahmud b. Ahmed el-Ayni, *Umdetu'l-Kari, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2001, II/434*; İbn Hacer'in yorumu ise farklı olmuştur: “Hız. Ömer'in bu talebi, Hız. peygamberin eşleri tesettürlü olsalar da şahsiyetlerini belli etmemeleri konusundaki aşırı hassasi-yetine karşı, kadınlar için sıkıntı olmaması ve meşakkat oluşturmaması için Allah'tan bir izin verilmiş olabilir.”(İbn Hacer el-Askalani, *Fethu'l-Bari, Mektebetu Melik Fahd, Riyad 2001, VIII/401.*)

Ahzâb sûresi 59. âyetin sebab-i nüzûlu ile ilgili bu rivâyetlerin farklılığından anlaşılmaktadır ki lian ve zihar âyetlerinde olduğu gibi nüzûl sebebi ile ilgili bir netlik sözkonusu değildir. Gerek mürsel olarak bize ulaşan bu rivâyetlerin ravilerinin, hangi âyetin hangi sebep üzerine indiği konusundaki içtihad farklılıkları, gerekse sonraki dönem de bu rivâyetleri eserlerine alan müelliflerin, rivâyetler arasındaki tercih farklılıkları, böyle bir vakıanın oluşmasına neden olmuştur. Bunun sebebi ise yaşanan hadiselerin, âyetin sebab-i nüzûlu olarak ilişkilendirmesindeki içtihadı olgunun kendisinden kaynaklanmaktadır. Bu durum, bu tür bir hadise veya hadiselerin yaşanmadığı anlamına gelmemektedir.

Birinci grupta zikrettiğimiz nüzûl sebebi ile ilgili rivâyetler ile sonradan zikrettiğimiz rivâyetler arasında mahiyet farklılığı vardır. İlk olarak zikrettiğimiz rivâyetler, daha ziyade, bazı fasık ve münafıkların, gerek gündüz, gerekse gece ihtiyaç için dışarı çıkan kadınlara, özellikle de cariyelere sarkıntılık yapmaları ve rahatsız etmeleri, fakat gece olması ve giysi konusunda ayırt edicilik unsurunun net olmaması sebebiyle hür kadınların da bu tacizlerden etkilenmeleri söz konusu olmaktadır. Bu durumu nakleden ravilere göre “cilibâb” âyeti bu sıkıntıyı giderme adına nazil oldu. Taberi’de geçen Ebu Salih’ten gelen rivâyette ümmehâtü'l-mü'minîn erkeklerin tavrından rahatsız olmaları ile ilgilidir. Hür cariyeye ayırımına bir vurgu yoktur. Ayrıca Hz. Peygamber’in eşlerinin rahatsız edilmesi üzerine cilibâb âyetinin nazil olduğunu belirten rivâyetlerin varlığıyla, âyetin hitabının “*Ey Peygamber! Eşlerine, kızlarına ve mümin kadınlara söyle...*” şeklinde gelmesi de dikkate şayandır.

Hz. Aişe’den nakledilen, Hz. Sevde’nin dışarı çıkması esnasında, heybetli yapısından dolayı, Hz. Ömer tarafından tanınması ve bundan rahatsız olması ile ilgili rivâyet, hür ve cariyeye ayırımı şeklinde bir sıkıntının giderilmesi yönelik değil, daha ziyade kadınların, özellikle de Hz. Peygamber’in eşleri için, Hz. Ömer’in daha sıkı bir örtünme beklentisi üzerine âyetin nüzûlü ile ilgilidir.

Klasik tefsir geleneğinde bu âyet yukarıda zikrettiğimiz

sebebi nüzûl rivâyetleri dikkate alınarak yorumlanmıştır. Özellikle لَا يُؤْمِنُونَ -- أَنْ يُعْرِفُونَ ifadeleri hükmün temel hikmetleri kabul edilmiş ve bu hikmetlerin yorumlanması ise, âyetin iniş sebebi olarak zikredilen hür-cariye ayrımını öne çıkaran rivâyetler üzerinden yapılmıştır.

Taberi bu âyetin tefsirinde şöyle der: "Muhtereme kadınlar evlerinden çıktıklarında, açık ve yüzleri örtüsüz cariyeler gibi görünmemelidirler. Örtülerinin veya dış elbiselerinin bir kısmını yukarıdan bırakıp örtünmelidirler ki, kötü niyetli kimseler onlara zarar vermesin."³¹

Razi bu âyeti yorumlarken, bir önceki âyet bağlamında³² ele alarak, burada emredilen cilbâbın hikmetini şu şekilde izah eder: Allah Teâlâ, mü'minlere eziyet eden kimşenin, bir bühtanı (iftirayı) üstlendiğini belirtip, bu ifadede, mükellefi mü'minlere eziyet etmekten men etme manası yatınca, eziyet sahibi olacak olan töhmet yerlerinden kaçınmasını mü'mine emretmiştir. Böylece, men edilen eziyet verme işinin ortaya çıkmasını önlemek istemiştir.³³

Elmalılı da âyetin tarihi bağlamına da vurgu yapmanın yanında genel bir formata da dönüştürmek sûretiyle şu şekilde tefsir eder: Bu tesettür onların tanınmalarına, dağınık cariyelerden, adi kadınlardan vakar ve heybetle seçilerek hürmet edilmelerine ve dolayısıyla incitilmemelerine elverişli olan biçimdir. Gerçi eziyeti kendilerine davet edecek olan içi bozukları örtü tutacak değildir. Fakat imanlı, temiz kadınların, kirli bakışlardan yuvalarında gizli inciler gibi korunmuş kalmalarına en uygun olan biçim de budur. Asıl o zamandır ki onlara eziyet edecek olanların açık bir vebal ve iftira yüklenmiş oldukları ortaya çıkar.³⁴

Âyetin lafzının يُعْرِفُونَ (**tanınmaları**) ifadesiyle açık kılınmış olmasına rağmen gerek âyetle ilgili rivâyetler, ge-

³¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIX/181.

³² 'Erkek mü'minlerle kadın mü'minlere, işlemedikleri (bir günah) yüzünden ezâ edenler de, muhakkak ki bir yalan ve apaçık bir günah yüklenmişlerdir" (Ahzâb, 58).

³³ Fahrü'd-Din er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebir*, (Mefâtihu'l-Gayb), Dâru'l-Fikr, Beyrut 1981, XXV/231.

³⁴ Yazır, *a.g.e.*, VI/338.

rekse müfessirlerin yorumları, söz konusu ‘**tanınma**’nın ‘kadınların hür (dokunulmaz) olduklarının giysileri dolayısıyla bilinmesi’ şeklinde olmuştur. Ancak bu şekilde bir izah tarzı getiren hiçbir müfessirimiz, söz konusu illeti, yokluğunda hükmü ortadan kaldıracak bir illet olarak görmemiştir. Ayrıca bir kısım müfessirler sebab-i nüzûlu zikretmekle beraber hür-cariye hiç değinmeyerek veya hür-cariye ayırımına değinse de âyetin mutlak anlamda iffetli bilinmelerine yönelik bir emir olduğunu vurgulamışlardır. “Bu şekil bir tesettür bütün kadınların iffetli bilinmeleri, taciz edilmemeleri ve dolayısıyla hoşlanmadıkları bir duruma maruz kalmamaları için daha uygundur” şeklinde veya benzer ifadelerle tefsir etmişlerdir.³⁵ Bu tarz yorumlar hicri 8. Asır sonrası artmıştır zira ilk dönem tefsirlerde yapılan hür-cariye ayrımı, tarihi bağlam açısında önemini yitirmeye başlamıştır. Razi’nin bu konudaki yorumu, önemli çıkışlardan biri olarak değerlendirilebilir. Zira o âyete şöyle yaklaşır:

“Âyetin ifadesinde mükellefi müminlere eziyet etmekten men etme manası yatınca, eziyet sahibi olacak olan töhmet yerlerinden kaçınmasını mümine emretmiştir. Böylece, men edilen eziyet verme işinin ortaya çıkmasını önlemek istemiştir. Allah, özellikle, sözlü eziyetlerden bahsedince, bilhassa sözlü eziyetin sebebi olan şeyden de bahsetmiştir. O da kadınlardır. Cahiliyede hem hür kadınlar, hem de cariyeler, açık saçık olarak dışarı çıkıyorlardı. Bundan dolayı zinaya düşkün kimseler onları takip ederler ve böylece de bir töhmet doğardı. Bu sebepten dolayı Allah, hür kadınlara örtünmelerini emretmiştir. Bu âyetin manasının,

³⁵ Mukatil b. Süleyman, *Tefsîr’u Mukâtil*, tahkik: Ahmed Ferid, Dâru’l-Kütübîl-İlmiyye, Beyrut,2003,II/56; *Ebu Hayyân* el-Endelüsî, *el-Bahru’l-Muhîr fi’t-Tefsîr*, Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 1993. VII/240; Ebu’l-Fadl Şihabu’d-Din es-Seyyid Mahmud Alüsî, *Ruhu’l-Meânî fi Tefsiri’l-Kur’ânî’l-Azim ve Seb’i’l-Mesânî*, Dar-u İhyai’t-Turasi’l-Arabi, Beyrut t.y.,XXII/90; Ahmed Mustafa el-Merağî, *Tefsiru’l-Merağî*, Mektebetu Mustafa, Kahire 1946. XXII/38; Muhammed es-Seyyid *Tantavî, et-Tefsiru’l-Vesit, Daru’l- Maarif, Kahire 1993,VI/276; Yazır, Hak Dini Kur’an Dili, VI/338.*

‘Onlar hür olarak tanınırlar, böylece de peşlerine kimse takılmaz’ şeklinde olduğu ileri sürülmüştür. Şöyle de denilebilir: ‘Böylece onların zinakâr olmadıkları anlaşılır.’ Çünkü “avret” (kapatılması gereken yer) olmadığı halde yüzünü de kapatan kadının, örtülmesi gereken yerlerini açabileceği düşünülemez. Böylece de bu kadınların, kendilerine zina teklifi imkânsız olan birer mesture oldukları anlaşılır.”³⁶

Bununla beraber müfessirlerimizin büyük bir çoğunluğunun, cilbâb âyetinde geçen فُرُجًا (bilinmesi-tanınması) şeklindeki ifadeyi, sadece “hür olarak tanınmaları” şeklindeki tefsirleri, hem âyetin anlaşılmasını kısmen perdelediğini³⁷ hem de İslam’ın genel maksatları açısından bir tutarsızlığa kapı araladığını söyleyebiliriz. Tutarsızlık ise; âyeti bu şekilde yorumlama, cariyelere taciz uygulanmasının meşru bulunduğu şeklindeki bir yanlış anlayışa yol açabileceğidir. Zira İslam’ın temel bakış açısı, bütün insanların- sorumluluk açısından bazı farklılıklar olsa dahi- herkesin kulluk bilincinin geliştirilmesi gerektiği şeklindedir. ³⁸ “Hicab” isimli eserin sahibi Mutahhari, bu âyete dayanarak cariyelere sarkıntılık etmenin bir sakıncası olmadığını sanılmasının yanlışlığı üzerinde durmuş, münafıkların da bunu kendilerine geçerli bir özür olarak ileri sürdüklerini söylemiştir: “Cariyelere saçlarını örtmeleri farz değildiye bunun sırrı, onların başkalarının rağbetini kazanacak kadar ilgi çekici ve tahrik edici olmamalarındandı, zira onlar hizmetçilik vazifesi görüyorlardı. Ancak münafıkların bu sarkıntılıkları cariyeler hususunda da günah sayıldığından, bu hareketlerini özür olarak gösteremezlerdi.”³⁹ Ayrıca Kur’an’da iffetli (temiz) kal-

³⁶ er-Râzî, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, XXV/231.

³⁷ Bkz. Said Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, Kitap Dünyası, Konya 2008, s.304.

³⁸ Ebu Musa el-Eşari’den Hz. Peygamber, “*Bir erkek, cariyesini güzelce eğitim ve öğretime tâbi tutup, sonra da azad edip onunla evlenirse iki ecre nail olur.*” dediği rivâyet edilmiştir. Buhari, İlim 31.

³⁹ Mutahhari, *Hicab: Örtünmenin Felsefesi*, (çev. Mücteba Mir), Şûra Yayınları, İstanbul 1999. s.123. Mutahhari’nin burada zikrettiği, cariye çekici olmaması olgusunu, genelde o şekilde olmasından dolayı söylemiş olmalıdır. Zira bazı kadınlar hizmetli de olsa çekici

mak isteyen cariyelerin fuhşa zorlanmaması da bildirilmiştir.⁴⁰

Meseleye şu şekilde izah getirenler de olmuştur: Cariye, işinin tabiatı gereği sürekli dışarı çıkması ve çarşı-pazar dolaşması gerekmektedir. Eğer hür kadınlar gibi üst elbise giymeyle mükellef kılınsa idi ciddi bir meşakkat oluşturacaktı. Fakat bu şekilde hüküm verilmesi cariyenin eziyet edilebileceği anlamına gelmemelidir. Cariye kadınlarda kendileri açısından bir kolaylık oluştuğunda cilbâb giymelerinde bir mahsur yoktur.⁴¹ Ayrıca Hz. Peygamber hayatta iken örtünme konusunda hür cariye ayrımının yapıldığına dair hiçbir rivâyet mevcut değildir.⁴² Aksine Hz. Peygamber döneminde namaz kılan cariyelerin başlarının örtülü olduğuna dair rivâyetler mevcuttur.⁴³ Bu konuda, Hz. Ömer'in hür kadınlar gibi örtülü giyinen cariyelerin bu davranışlarını engellemeye yönelik tutumlarına dair çeşitli olaylar aktarılmaktadır. Bu olaylarda Hz. Ömer'in cariyelerin başörtüsü ve cilbâb giymelerini hoş karşılamadığı rivâyetlerde belirtilmiştir. Ancak bu konuda Hz. Ömer'e atfedilen rivâyetler çelişkilerle doludur. Bazı rivâyetlere göre, Hz. Ömer'in cariyelere yasakladığı şey, cilbâb (dış örtüsü) iken bazılarına göre başörtüsüdür. Rivâyetin bütün tarikleri toplandığında, Hz. Ömer'in yasakladığı şeyin, cariyeleri hür kadınların kıyafetleri içinde süsleyerek sokağa bırakmak olduğu anlaşılacaktır.⁴⁴ Olay şöyle cereyan etmiştir:

Hz. Ömer bir gün insanlara hitab ederken, Hafsa'nın evinden (bir rivâyete göre Hz. Peygamber'in eşlerinin evinden), üzerinde cilbâb olan, süslenmiş bir cariyenin çıktığını görür. Eve girerek çıkan cariyenin

olabilir.

⁴⁰ Nur, 24/33.

⁴¹ *Tantavi, et-Tefsiru'l-Vesit, VI/275.*

⁴² Mehmet Görmez, İlahi Dinlere Göre Başörtüsü, İslamiyat IV,2001,Sayı 2,s.31.

⁴³ Abdurrezzak es-San'ani', *el-Musannef*, el-Meclisu'l-İlmi, Beyrut t.y., III/134.

⁴⁴ Görmez, *a.g.m.*,s.31.

kim olduğunu sorar. Kendilerine ait bir cariye (bir rivâyette, falanlara ait bir cariye, bir rivâyette Hz. Hafsa'nın kardeşi Abdurrahman'ın cariyesi, diğer bir rivâyette ise Ebû Mûsâ el-Eş'ari'nin cariyesi Âkile) olduğunu söylediler. Bunun üzerine Hz.

Ömer şöyle der: siz insanları fitneye düşürmek için mi cariyelerinizi süsleyip sokağa bırakıyorsunuz.⁴⁵

Bu rivâyetten Hz. Ömer'in cariyelere örtündüğü için kızdığı anlamı çıkmaz. Aksine cariyelerin süslenip dışarı çıkmasına kızmaktadır.

İbn Hazm ve Ebu Hayyan gibi Endülüslü âlimler, örtünme konusunda hür kadınlarla cariyeler arasındaki bu ayrımı kabul etmemişlerdir.⁴⁶ Ebu Hayyan'ın konuya yaklaşımı şu şekildedir: Âyetteki «mümin kadınlar» ifadesinin zahiri, hür kadınları da cariyeleri de içine almaktadır. Cariyeler için fitne tehlikesi daha çoktur. Çünkü onlar hür kadınlara nisbetle dışarıda daha çok bulunurlar. Cariyeleri «müminlerin kadınları» ifadesinin kapsamından çıkarabilmek için çok açık bir delil lazımdır. Böyle bir delil olmadığına göre onların da örtünmeleri lazımdır. «Bu, onların tanınıp eza edilmemelerine daha uygundur» âyetinden maksat, «onlar örtüleri sebebiyle iffetli olarak tanınırlar. Bu sebeble hiçkimse onlara dokunamaz» demektir.⁴⁷

Sâbûnî, Ebu Hayyan'ın bu görüşünün, isabetli bir görüş olduğunu belirterek, kendisi de bu görüşü tercih etmiştir.⁴⁸

Gerek yukarıda zikrettiğimiz, Razi'nin âyeti yorumlamadaki önemli çıkışı, gerekse Ebu Hayyan'ın görüşü ve akabinde oluşan onu destekler mahiyetteki yorumlar, bizlere Kuran'ın değil, tefsirlerin tarihselliğe maruz kalabileceğini ve âyeti yorumlamada zaman ve mekânın bir dereceye kadar

⁴⁵ Abdurrezzak, *el-Musannef*, III/135-136.

⁴⁶ Bkz. Ebû Muhammed Ali bin Ahmed bin Saîd *İbn Hazm*, *el-Muhalla*, Matbaatu'n-Nahde, Kahire t.y., III/218-219.

⁴⁷ Ebu Hayyan. *El-Bahru'l-Muhit*, VII/240.

⁴⁸ Muhammed Ali Sabuni, *Ravaiu'l-Beyan*, Daru'l-Kalem, Dimeşk 1997, II/355.

yorumlarda etkili olduğunu gösteren önemli bir göstergedir.

b. “Kuran Yolu”nda Ahzâb 59. Âyetin Tefsiri

“Kuran Yolu”nda âyetin tefsiri, klasik tefsir geleneğinde olduğu gibi sebep-i nüzûl rivâyeti esas alınarak yorumlanmıştır. Ancak nüzûl sebebi adeta âyetin hükmünün illeti şeklinde ele alınmış ve şu şekilde tefsir edilmiştir.

“...Burada ise eza ve tacizlerin engellenmesi gayesiyle dışarı çıkarken kadınların dış giysi kullanmaları istenmektedir. Hemen bütün tefsirlerin tarihe dayanarak verdiği ortak bilgiye göre Medine evleri dar ve tuvaletsiz idi. Kadınlar ihtiyaçlarını gidermek için geceleri evlerinden çıkar, biraz uzaklaşarak ihtiyaçlarını giderir ve dönerlerdi. Bu durumu fırsat bilen bazı münafıklar ve kendini bilmezler uygun yerlerde durur, kadınlara söz ve elle tacizde bulunurlar, yakalandıkları zaman da "biz onları **câriye** sandık" derlerdi. Bu mazereti ortadan kaldırmak üzere **hür kadınların**, dışarı çıkarken, cilbâb ismi verilen dış giysilerine bürünmeleri emredildi.

Konumuz olan Ahzâb sûresinden sonra inen Nûr sûresindeki örtünme âyeti devamlı ve iffeti korumaya yönelik bir farzdır. Burada emredilen cilbâb giyme ise asayışı korumayı ve tacizi önlemeyi hedefleyen **geçici bir tedbirdir**. Toplum içinde câriye kalmayınca veya hür-câriye farkını ortaya koyacak başka bir işaret bulunduğu yahut da tacizi engelleyecek farklı tedbirler alma imkânı hâsıl olunca dışarı çıkarken, usulüne göre tesettür (kapanması gereken yerlerin örtülmesi) yapıldıktan sonra ayrıca bir de, **hür kadın alâmeti olarak cilbâb vb. elbiseler giymek gerekli olmaktan çıkmıştır**. Genellikle tefsircilerin, "evlerde oturma, zaruret bulunmadıkça dışarı çıkmama" emri Peygamber hanımlarına mahsus olduğu halde, diğer hanımları da bu hüküm çerçevesine almaya çalışmalarını ve dışarı çıkarken -tesettüre ek olarak- bir dış giysiye bürünmeyi devamlı bir farz haline getirmelerini, haklı bir dinî ve ahlâkî gerekçeden çok içinde yaşadıkları çağın ve toplumun âdet ve değerlerine, bir de erkeklerin aş-

rı kıskançlığına bağlamak gerekmektedir.⁴⁹

Yukarıdaki yorumda ilk bakışta dikkat çeken bazı hususları kısaca şu şekilde özetleyebiliriz:

-Hz. Peygamber döneminde yaşanmış bu olay (nüzûl sebebi), vahyi yönlendiren ya da etkileyen aktif bir yorum aracı kabul edilirken, vahiy ise, etkilenen bir diğer ifade ile tabi konumda değerlendirilmiştir.

-Nüzûl sebebi “nassın varlığını kendi varlığına, yokluğunu da yokluğuna bağlı” hakiki illet konumuna getirilmiştir.

-“Sebebin hususiliği hükmün umumiliğine mani değildir” kaidesi âyetin yorumlanmasında esas kabul edilmemiş, evrensel bir hitab tarihselliğe (hususî bir sebebe) mahkûm edilmiştir. Netice olarak da, hüküm bugünün dünyasında anlamını yitirmiştir.

Makalemizin ana konusu her ne kadar Ahzâb 59. âyet olsa da daha önce değindiğimiz gibi “Kuran Yolu” tefsir kitabında ahzâb 59. âyetin tefsiri ile ilgili verilen tarihsellik hükmü, Nûr sûresi 60. Âyet olan:

وَالْقَوَاعِدُ مِنَ النِّسَاءِ اللَّاتِي لَا يَرْجُونَ زَكَاتًا فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ مِمَّا فَعَلْنَ بِرِزْقِنَا أَن يَصْنَعْنَ
يَسْتَغْفِرُونَ خَيْرَ لِّهِنَّ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

“Evlenme arzusu kalmamış, oturan (ihtiyar) kadınların, süslerini göstermeye çalışmayarak, örtülerini bırakmalarında bir sakınca yoktur. Ama sakınmaları, kendileri için daha hayırlıdır. Allah, işitendir, bilendir.” tefsirini de etkilediğinden kısaca değinmeyi istedik. Âyette evlenme arzusu kalmamış yaşlı kadınların, açılıp saçılmaksızın ve ziynetlerini göstermeksizin, giysilerinin bir kısmını bırakmalarında yani giymemelerinde bir sakınca olmadığı bildirilmektedir. Müfessirlerimiz giyilmeme ruhsatı verilen elbisenin Ahzâb 59. Âyete atfen cilbâb(üst elbise) mı yoksa Hımar (Başörtüsü) mı olduğu konusunu ele alıp incelemişlerdir. Âyet, Heyet tarafından şu şekildeki tefsir edilmiştir:

Bazı tefsirci ve fıkıhçılar ise yaşlı kadının da na-

⁴⁹ Heyet Kur'an Yolu, IV/360.

mazda saçlarının avret (açılması haram) olduğundan hareket ederek istisnayı, Ahzâb sûresindeki cilbâb âyetine (33/59) bağlamışlar ve izin verilen açılmanın yalnızca cilbâb (başörtüsünün ve entarinin üzerine örtülen dış giysi) olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu gruptan bazıları, "Maksat yabancı kimsenin görmediği yerde başını açmasıdır" demişlerse de Cessâs, haklı olarak "Bunu yaşlı kadınlara özgü kılmanın anlamı yoktur, genç kadınlar da yabancı kimsenin görmediği yerlerde başlarını açabilirler" diyerek bu yorumu eleştirmiştir.

Bize göre burada izin verilen açılma baş ve boynunla ilgilidir; âyet, Ahzâb sûresindeki cilbâbla değil, bu sûrenin 31. âyetindeki başörtüsüyle ilgili bir istisna getirmektedir. Çünkü Arapça'da, "elbiselerini çıkarmaları" diye tercüme ettiğimiz "vad'u's-siyâb", dış giysinin değil, **başörtüsünün açılması mânasını ifade etmektedir.** (İbn Atıyye, IV, 195; Kurtubî, XII, 308) Baş ve boynu örtmenin gerekçesi cinsel cazibe idi, yaşlılarda bu sebep ortadan kalktığı için örtünme külfeti hafifletilmiştir; nitekim 31. âyetteki istisnalardan biri de "şehvetle ilgisi olmayan veya kalmayan" kimselelerdir. **Hafifletme dış giysinin değil, başın ve boynunun açılmasıyla hâsıl olur.**⁵⁰

Yapılan bu yorumda da şu hususlar dikkat çekicidir:

-Âyetin tefsirinde geleneksel klasik tefsircilerin ittifakla yaptıkları, en azından Cumhur'un görüşü diyebileceğimiz bir yorumu⁵¹, "bazı tefsirci ve fıkıhçı" şeklinde zikredilmesi ifade

⁵⁰ Heyet, *Kuran yolu*, IV/117-118.

⁵¹ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII/360; Ebu İshak es-Sa'lebi, *El-Keşf ve'l-Beyan*, Dar-u İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut 2002, VII/117; er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXIV/23; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'âni'l-Azîm*, XII/309; Ebu Muhammed Abdülhak b. Galib *İbn-i Atıyye*, *El-Muharrerü'l-Veciz fi tefsiri'l-Kitâbi'l-Azîz*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2001, IV/195; Akûsî, *Ruhu'l-Meânî*, XVIII/216; el-Meragî, *Tefsiru'l-meraâî*, XVIII/133; *İbn Kesîr*, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1992, VI/91. Muhammed b. Ali Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*. Daru'l-Fikr, Beyrut 1992, IV/77; Bkz: Ebu'l-Leys es-Semerkindî, *Bahru'l-Ulum*; Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1993,

açısından problemlidir.

-İbn Atiye ve Kurtubi'ye yapılan dipnot atfı da, usûl açısından sorunludur. İbn Atiye ve Kurtubi'de sadece zayıf ve tenkit edilen bir görüş olarak zikredilen bu ifade, sanki bu müfessirlerin görüşü şeklinde atıf yapılmıştır.

-Âyetin tefsirinde iç bağlamı yani iç dinamikleri ve lâfzî boyutu göz ardı edilmiştir.

-Tesettür ile ilgili âyetlerin tamamı bir bütünlük arz etmektedir. Birisi ile ilgili yapılan bir yorum diğerine de bir şekilde yansımıştır.

c. "Kuran Yolu"ndaki Yorumların Değerlendirilmesi

Ahzâb sûresi 59. âyetle ilgili olarak öncelikle sebeb-i nüzûl hususunda şu üç hususun âyetin yorumlanmasında göz ardı edildiğini söyleyebiliriz:

1. Esbâb-ı nüzûl rivâyetleri bize Kur'an'ın indiği ortamın tam bir tablosunu vermesini beklememeliyiz. Sahabe, Kur'an'ın anlamını da bir sonraki nesle aktarma misyonunu taşıyorlardı. Dolayısıyla tefsir sadedinde esbab-ı nüzûlü de naklediyorlardı. Esbab-ı nüzûl ilmi de böylece oluşmaya ve gelişmeye başlamış oldu. Esbab-ı nüzûl rivâyetleri, teşri' amaçlı âyetlere yönelik olarak hükmün anlaşılması bakımından bir açıklayıcılık (tefsir) vasfına sahiptir. Âlimler de esbab-ı nüzûl rivâyetlerine bu gözle bakmış ve aynı doğrul-

II/449; *Zemahşerî, el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzil, Mektebetü'l-'Ubeykan, Riyâd 1998, IV/322*; Abdullah b. Ahmed Neseî, *Medârikü't-Tenzil, Daru'n-Nefais, Beyrut 1996, III/227*; Mehmed b. Muhyiddin Mehmed Ebussuûd, *İrşâdu'l-akli's-Selîm, Mektebetü'r-Riyad, Riyad t.y., IV/147*; el-Kâdı Nasruddin Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vîl, Daru ihyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut t.y., IV/114*; Seyyid Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'an, Daru's-Şuruk, Beyrut 1992, IV/2533*; Ebu'l Al'a *el-Mevdudi, Tefhimu'l-Kur'an, İnsan Yayınları, İstanbul 1986, III/503*; Said Havva, *el-Esâs fi't-Tefsir, (Tercüme: M.Beşir Eryarsoy) Samil Yayınları, İstanbul 1989, X/147*; Vehbe Zuhayli, *et-Tefsiru'l-Münir, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1991, XVIII/297*; Muhammed Mahmud Hicazi, *Furkan Tefsiri, İlim Yayınları, t.y.IV/284*; İzzet Derveze, *et-Tefsiru'l-Hadis, Ekin Yayınları, İstanbul 1997, VI/371*; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili, VI/40*.

tuda değer atfetmişlerdir.⁵²

2. “Kur’an Yolun”da yapılan yorumda nüzûl sebebi “nassın varlığını kendi varlığına, yokluğunu da yokluğuna bağlı” hakiki illet konumuna getirilmiştir. Ancak sebep-i nüzûl terimindeki sebepe, “bir neticenin meydana gelmesi için şart olan şey” manasında felsefi bir muhteva taşımayıp, Kur’an’ın bir kısım âyetlerinin indirilmesine vesile olan ortam demektir.⁵³

Dolayısıyla âyetin varoluşu, indirilişi şu hadise sebebiyledir, dendiğinde o sebep olmasaydı bu âyet inmeyecekti manası anlaşılmaz. Bütün insanlık için hidâyet rehberi olan Kur’an-ı Kerim’i bir hadiseye bağlı kılmak ve sınırlamak onun evrenselliğine gölge düşürür.⁵⁴ Nitekim Zerkeşi *el-Burhan* adlı eserinde şöyle demektedir: "Ashab ve tabii’lerin bu konudaki tutumlarının şöyle olduğu bilinmektedir. Onlardan biri, şu âyet şu sebeple indi, dediği zaman, o âyet o hükmü taşıyor, anlamını kastediyordu. Yoksa o sebep olmasaydı o âyet inmeyecekti, anlamını değil.⁵⁵

Buna göre sebep; sorulan soru veya meydana gelen olay gerçekleşmeseydi de o konuda bir hüküm indirilecekti; ancak o hükmün inmesine soru veya olayın meydana gelişi denk düşmüş oldu, demektir. Nitekim sebep bir kişi olduğu halde onunla ilgili âyette çoğul sıygası kullanılmaktadır. Sebep dikkate alınmasa da âyet doğrudan anlaşılabilir. Ayrıca sahabe ve tabii’lerin bir sebep üzerine inen âyeti genel olarak uyguladıkları konusunda icma vardır. Kimse de buna karşı çıkmış değildir.⁵⁶

Kaldı ki yukarıda değindiğimiz gibi sebep-i nüzûl olarak zikredilen rivâyetler arasındaki mahiyet farklılığı âyetin hüküm bakımından illetini belirleme noktasında kuvvetli ve

⁵² Selim Türcan, Tefsir Tarihçiliği Bağlamında Klasik Esbab-ı Nüzul Yaklaşımının Değerlendirilmesi, İslami İlimler Dergisi, Yıl 2, Sayı 1, Bahar 2007 (119-138) s.121.

⁵³ Suat Yıldırım, *Kuran İlimleri*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2000, s.89.

⁵⁴ Bkz. Polat, Çağdaş İslam Düşüncesinde Kurana Yaklaşımlar, s.240-241.

⁵⁵ Bedreddin *ez-Zerkeşi el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an*. Daru't-Turas, Kahire ty,1/32.

⁵⁶ Ersöz, Kur'an Ve İlim Esbabı'n-Nüzul, s.322.

kat'i bir delil oluşturamaz. Sadece Medine döneminde tesettür ile ilgili inen âyetlerin nüzûl ortamını anlama noktasında katkısı söz konusu olabilir. Genel teşri bir hüküm olması yönüyle kati bir hükmü, içtihadı, bir anlamda zanni bir illet üzerinden geçerliliğini kaldırma teşebbüs ve düşüncesi usul açısından hatalı ve yanlıştır.⁵⁷ Allah (c.c.) bu âyetin inzaliyle, nüzûl sebebi olarak zikredilen, kadının iffetini koruma ve evden dışarı çıkması halinde karşılaşılabileceği rahatsızlıkları bertaraf etmeyi de murad etmiş olabilir. Zira vahiy insani birçok probleme, insanların bu problemlerinden kurtulmak ve rahatlamak arzularına cevap vermiştir. Çünkü Kur'an toplumun dünya görüşünü, kavramlarını kısaca insanın bütün yapıp etmelerini, ilahi mesajla oluşturmak ister. Nüzûl sebebi olarak zikredilen tarihi vakıalar, bir bakıma, Kuran-ı Kerim'in anlaşılmasında insani sûretleri (biçim- form) sonraki benzer insani sûretlere taşımakta temel unsurdur. Dolayısıyla Kur'an daima yaşanan, hayatla iç içe ve insan sorunlarına cevap veren bir kutsal kitap olma özelliğini sürdürmüş olacaktır. Kadınların iffetli tanınmaları ve kendilerine sarkıntılık edilerek incitilmemeleri gerçeği, zaman ve mekândan kaynaklanan teferruat sayılabilecek değişken unsurların varlığına rağmen, kıyamete kadar devam edecek hayati öneme sahip temel bir meseledir.

3. Her âyet için bir inme zamanı ve ortamı tespit etmek mümkün olmadığı gibi her âyetin de sebeb-i nüzûlü yoktur. Kaldı ki âyetlerin dizilişi, mutlak iniş sırasına ve sebebine göre olmamıştır. İnişleri bir hadiseye bağlı olan âyetlerin, bu hadiseleri bir sebep olarak kullanan, fakat onu aşan boyutları vardır. Bundandır ki sebeb-in özel oluşu değil lafzın genelliği dikkate alınır. Yani âyetin hükmü, sebeple birlikte aynı neviden benzerlerine doğrudan şamil olur. Usûl âlimlerinin dilinde, "mu'teber olan lafzın umumudur, sebeb-in hususu değildir" ifadesi meşhur olmuştur. Bununla şunu anlatmak istemektedirler: Bir soru, bir vak'a gibi hususi bir sebeple varid olsa bile "Amm, umumu üzere bakidir". Şu halde hüküm nasslara, nassların şumulündeki hükümlere

⁵⁷ Bkz. Said Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, s.248

göredir; yoksa hüküm bu nassların varid olmasına vesile teşkil eden sebeplere göre değildir. Buna göre nass, Amm sigası ile varid ise, nassın umumuyla amel etmek lazımdır. Bu umumi nassın nüzûl ve vüruduna sebep olan şey bir sual yahut vuku bulmuş bir hadise olsun, sebebi dikkate alınmaz. Zira nassın umum sigasıyla varid olması demek, Şari' (Allah)'ın, nassın hükmünün umumi olmasını istemesi, sebebine has olmamasını dilemesi demektir.⁵⁸ İslam âlimlerinin çoğunluğu, hakkında nüzûl sebebi olan âyetleri yorumlarken veya onlardan hüküm çıkarırken sebebin hususiliğine değil, lafzın umumiliğine itibar etmişlerdir. Zira onlara göre esas olan, nasların şümülündeki hükümlerdir yoksa onların indirilmesine vesile teşkil eden sebepler değildir.⁵⁹

Mülaane âyeti buna en güzel örnek teşkil eder. Ashaptan Hilal ibn Ümeyye hanımını zina etmekle suçlamış, fakat iddiasını isbat edebilecek şahitleri getirememiştir. Bunun üzerine de: "Eşlerine *zina* isnadında bulunup da kendilerinden başka şahitleri olmayanlara gelince, onların her birinin şahitliği, kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair dört defa Allah adına yemin ederek şahitlik etmesidir"⁶⁰ âyeti nâzil olmuştur. Olayın kahramanı sadece Hilal'dir, yani bir kişidir. Oysa âyette geçen ism-i mevsul çoğuldur. Şâyet âyetin hükmü sebeple sınırlı kalacak olsaydı, çoğul sıygası değil de tekil sıygası kullanılırdı.

Meseleyi fıkhi boyutta ele alan Şafi'i de âyetin kazf suçunu işleyen her kocayı kapsayacağını söyleyerek bunu şu şekilde gerekçelendirir: Çünkü âyet, zevcesine iftira eden tüm erkeklere şamil olacak şekilde umumdur. Böylece iftira eden her kocaya mula'ane haddi uygulanır... Sonuçta bu âyet zevc ve zevceler için âmmdır. Bu âmmin kapsamından hür veya köle ve hür ve köle zimmî zevceler çıkmaz.⁶¹

⁵⁸ Abdulkerim Zeydan, *el-Veciz fi Usuli'l-Fıkh*, Müessetu'r-Risale, Beyrut 1978, s. 310; Kamil Miras, "Amm", *İslam-Türk Ansiklopedisi*, İstanbul 1369/1941, I/ 337, 338.)

⁵⁹ Muhsin Demirci, *Esbabu'n-Nüzülün Kur'an Tefsirindeki Yeri*, MÜİF Dergisi Sayı: 11- 12, 1993- 1994, İstanbul 1997, s. 22.

⁶⁰ Nur, 24/4.

⁶¹ Muhammed b. İdris Şafi, *Ümm*, Daru'l-Vefa, Mısır ty., ss. 63-64.

Ayrıca sahabe; lian, zihar, hırsızlık ve zina ile ilgili âyetleri, belli bir sebep üzerine inmelerine rağmen, sebepleriyle sınırlı tutmamış, benzer olaylara da bu âyetlerin hükümlerini uygulamışlardır. İçlerinden kimse de buna karşı çıkmamıştır. “Kuran Yolu”nda ise evrensel bir hitab tarihselliğe (hususî bir sebebe) mahkûm edilmiştir.

Üzerinde durulması gereken önemli diğer bir husus ise; bu âyetin ne şekilde uygulandığı meselesidir. Nüzûl sebebinde zikredilen “gece dışarı çıkma esnasında fasıkların sarkıntılık yapması, cariye hür ayırımında sıkıntılar yaşanması vb” olgularının uygulamada tezahürü nasıl olmuştur. Uygulama sadece bu bağlamda mı ele alındı? Hadis kaynaklarında sahih rivâyetlere baktığımızda vücudun bir şekilde setredilmesi yeterli görülmemiştir. Zira “üst elbise” şeklinde nitelendirilebileceğimiz cilbâb almak öylesine yerleşmişti ki başörtüsü (hımar) bulamadığı için değil, cilbâb bulamadığı için bayram günü musallaya çıkamayan kadınların bulunduğu Hz. Peygambere bildirilince O (s) “Onu da cilbâbını vererek kardeşi giydirdin” buyurarak emanet cilbâb bulduktan sonra namaza gelmesini emredilmiştir.⁶² Bu da kadınların dışarı çıkarken iffetli bilinmeleri ve rahatsız edilmemeleri, dolayısıyla kadının bizzat kendisinin rahat etmesini sağlama bağlamında “üst elbise” almanın ne kadar hassasiyetle uygulandığını göstermektedir. Sahih hadis kaynaklarında âyetin hükmünün uygulamasına yönelik rivâyetler ve “yaşayan sünnet” bağlamında, bu tatbikatın sürekli devam etmiş olması, en geçerli tefsir niteliğindedir.

Elbetteki cilbâb uygulamasının şekli unsurlarında, tarihi bağlamından ve zaman-mekândan kaynaklanan farklılıklar olacaktır. “cilbâb” dan o dönemdeki Arapların giydikleri bir elbise şekli kastedildiğinde, değişken bir unsurun varlığı ve şekli uygulama farklılıkları (çarşaf, ferace, ehram, pardösü, atkı vb.) kendiliğinden söz konusu olur.

Bu değişkenliğe vurgu yaparak, âyetin şekli uygulamasındaki tarihselliğe değinen müfessir ibn Aşur’dur. *İslam*

⁶² Bkz. Buhari, Hayz 53, İydeyn 20, Hac 81, Müslim, İydeyn 12, Tirmizi, Cuma 36.

hukuk felsefesi (Gaye Problemi) şeklinde tercümesi yapılan “*Mekâsıdu’s-Şer’ati’l-İslâmiyye*” isimli kitabında âyete şu şekilde bir yorum getirir: Ahzâb 59. âyeti, Arapların adetlerinin gözetildiği bir hukuki düzenlemeyi ortaya koyar. Cilbâb giymeyen kavimleri, bu düzenleme ilgilendirmez.⁶³ İbn Aşur’un bu yorumunda, bizatihi giysinın örfi şekli olan cilbâb’ın mı, yoksa “üst elbise” şeklinde değerlendirebileceğimiz formatın hükmünün mü kalktığı tam anlaşılmıyor. Bu kitabı tercüme edenlerden biri olan Mehmed Erdoğan “*Ahkâmın Değişmesi*” isimli kitabında bu görüşü şu şekilde değerlendirir: “Ancak hemen belirtelim ki bu durum “cilbâb” dan o dönemdeki Arapların giydikleri bir elbise şekli kastedildiğinde söz konusu olur. Ama cilbâbdan, çarşaf, ferace, ehram, pardösü, atkı vb. gibi dışarı çıkarken kadınların üzerlerine aldıkları “üst elbise” kastediliyorsa- ki bu daha uygundur-bu takdirde âyet genel bir teşri hüküm getirecektir ve her bölgede kadınlar, dışarı çıkarlarken kendi yörelerinde âdet olan üst elbisesini üzerlerine alacaklardır”.⁶⁴ Fahreddin Attar bir yazısında, İbn Aşur’un burada kastının bizzat “üst elbise” olduğu kanaatine varır ve de bu görüşünde isabetsiz olduğunu şu şekilde ifade eder:

“Müellif, Ahzâb süresinin 59. âyetinin, Arapların adetlerinin gözetildiği bir hukukî düzenlemeyi ortaya koyduğunu ve cilbâb giymeyen kavimleri, bu düzenlemenin ilgilendirmediğini ileri sürmüştür. Hâlbuki bu âyetteki hukukî düzenleme, Arapların örf ve adetlerine istinat etmez. Çünkü bu düzenlemeden önce Araplarda tesettür adet değildi. Şu halde tesettürle ilgili hukukî düzenleme, Arap olsun olmasın bütün toplumları ilgilendirir.”⁶⁵

İbn Aşur’un gerek tefsiri et-Tahrir ve’t-Tenvir’den, gerekse “*Mekâsıdu’s-Şer’ati’l-İslâmiyye*” kitabından, hükmün

⁶³ Muhammed Tâhir İbn Aşur, *İslam Hukuk Felsefesi (Gaye Problemi)* (çev. Vecdi Akyüz, Mehmet Erdoğan) Rağbet Yayınları, İstanbul 199, s.97.

⁶⁴ Mehmed Erdoğan, *Ahkâmın Değişmesi*, MÜVY, İstanbul 1994, s.116.

⁶⁵ Fahreddin Attar, *İslam Hukuk Felsefesi*, Altınoluk 1988, sa.33, ss.42-43.

iptali anlamını “Kuran Yolu” tefsirinde olduğu gibi, net bir şekilde çıkarmak pek mümkün değildir. Zira tefsir kitabında, cilbâb’ın tarihselliğine dair net bir ifade bulunmamaktadır.⁶⁶ Bizleri, onun, cilbâb’ın şekli unsurunu kastettiğine dair bir kanaate sevkeden de bu olmuştur.

İzzet Derveze “cilbâb” âyetini tefsirinde bu meseleyi ele almış ve şu değerlendirmeyi yapmıştır:

“Şüphesiz âyette kullanılan ifade üslubu, süreklili ve hukukidir. Ancak bize göre âyetin ruhu ve nazil olduğu ortam göz önüne alınmak koşuluyla buradaki hukuki olgu, şekli olmaktan ziyade kıyasidir. Yani mu’min kadınlar, fesatçıların eziyetlerinden koruyacak, onları diğerlerinden ayırt edecek özel bir giyiniş biçimine sahip olmalıdırlar. Meselenin şer’i (hukuki) yönü saklı kalmak şartıyla, âyetin nazil olduğu dönemde cari olan şekli giyiniş tarzına bağlı kalmak zorunluluğu mevzu bahis değildir. Kaldı ki bu Kur’an’ın genel hukuki yapısıyla ve Kur’an’ın olumlu karşıladığı ilke/hedeflere uygundur. Nitekim zaman, mekân ve zaruretlere göre değişim/ gelişim yönünde olan şekli giyinişe bağlı kalmamak Kur’an’ın doğal karşıladığı hususlardandır”.⁶⁷

Zahid el-Kevseri’nin bu husustaki tespiti konuyu daha da netleştirecek mahiyettedir: ”Zamanın ve mekânın değişmesiyle hükmün de değişmesi, hükmün değişik hallere göre tafsilatından ibarettir. Yoksa zamanın değişmesi ile mutlak manada hükümlerin değiştiğini düşünmek, ilahi nizamı insan ürünü kanunlar seviyesine indirmek demektir”.⁶⁸

Nur sûresi 60. âyete “Kuran Yolu”nda yapılan yorum ise şu açılardan değerlendirilebilir:

Öncelikle belirtmek gerekir ki “*Evlenme arzusu kalmamış, oturan (ihtiyar) kadınların...*” çıkartmalarında günah olmayan elbisenin “cilbâb” (üst elbise) olduğu konusunda bir-

⁶⁶ Bkz. Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenwîr*, ed-Dâru't-Tunûsiyye, Tunus t.y.,XXII/107.

⁶⁷ Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadis*, VI/51.

⁶⁸ el-Kevserî, *Makâlât*. s.95.

kaç aykırı ve zayıf görüş dışında ittifak vardır.⁶⁹ Nakle dayalı delil açısından kuvvetli bir delil de Abdullah b. Mesud'un kendi şahsi Mushafında, "vad'u's-siyâb"ın tefsiri kabilinden kendisi tarafından kaydedilen من جلايبهن ifadesidir.⁷⁰

Müfessirlerin bir kısmı, "Araplar "vad'u's-siyâb"ı başörtüsünün (hımar) açılması mânasında kullanmıştır" şeklindeki görüşü, zayıf bir yorum olduğunu vurgulama bağlamında قيل sıygasıyla veya قال العرب şeklinde zikretmişlerdir.⁷¹ Tabiîn âlimlerinden Câbir b. Zeyd ve Suddi' den nakledilen bu tip görüşler vardır.⁷² Bunun dışında İbn Abbas'dan gelen bir görüş var ki o da bu âyetin Nur sûresi 31. âyetin istisnası olduğu yönündeki görüşüdür.⁷³ Klasik tefsir geleneğinde bu iki görüşü tercih eden hiçbir müfessir yoktur. Ayrıca İbn Abbas'ın, çıkartılma ruhsatı verilen elbisenin cilbâb olduğu görüşü, tefsir kaynaklarında zikredilmiştir.⁷⁴

Çağdaş müfessirlerimizden İbn Aşur çıkarılabilecek elbisenin "hımar" veya "cilbâb" olabileceğini belirtmiştir. İbn Abbas'ın yukarıda zikrettiğimiz görüşünü de en başta zikretmiş ve tercih etmiştir. Bu hükmün, Kur'an'ın tanımladığı kadınlar için bir ruhsat olduğunu ve ruhsatın illetinin de erkeklerin yaşı ilerlemiş kadınlara rağbetinin kalmaması şeklinde açıklar. Âyette geçen "süslerini göstermeye çalışmayarak" ifadesi için: Bu elbise çıkartma zinetini ortaya koyacak bir açılıp saçılmaya götürmemeli ve de mümin kadınların örtmeyi alışkanlık haline getirdiği yerleri ortaya çıkarmamalı" ⁷⁵ şeklinde bir yorumda bulunur. Ayrıca yorumun devamında, yaşlı bir kimse dahi olsa ruhsatta genişleme yapmadan bunu yapması gerektiğini, sadece kocasına göste-

⁶⁹ Kurtubî, el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'âni'l-Azîm, XII/309. *Mevdudi, Tefhi-mu'l-Kur'an*, III/503;

⁷⁰ Bkz. *İbn-i Atıyye, El-Muharrerü'l-Vecîz*, IV/195; Sa'lebi, Ebu İshak, *El-Kesf ve'l-Beyan*, VII/117. Kurtubî, el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'âni'l-Azîm, XII/309.

⁷¹ Kurtubî, a.g.e., XII/309.

⁷² Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-Maverdi, *En-Nüket ve'l-Uyun*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut T.Y., IV/121.

⁷³ *İbn Kesîr, Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, VI/91.

⁷⁴ *İbn Kesîr*, a.g.e., VI/91.

⁷⁵ *İbn Âşûr, Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XVIII/298.

receği ziynet yerlerini açtığında, erkeklerin dikkatini çekebileceği ve kendisini ilginin artabileceğini, bunun da Adâba muhalif olduğunu ve kadının vakarını zedeleyeceğini belirtir.⁷⁶ İbn Aşur bu yorumuyla “Kuran Yolu”nda geçen ifadelerden daha dikkatli bir üslub kullanmıştır. Bir anlamda yapmış olduğu yorumda, âyetin iç bağlam ve lâfzî boyutunu göz ardı etmeme gayretini görmek mümkündür.

“Kuran Yolu”nda bir diğer problemlili husus ise: “vad'u's-siyâb”, dış giysinin değil, başörtüsünün açılması mânasını ifade etmektedir” şeklindeki tarifin sanki İbn Atiye ve Kurtubiye ait bir yorum gibi atıf yapılmasıdır. İbn Atiye ve Kurtubi tefsirlerinde bu konuyu, sadece literal anlamda böyle bir kullanımın da olduğuna işaret etme bağlamında zikretmişlerdir. Her iki müfessir “vad'u's-siyâb” ile kastedilenin cilbâb (rida) olduğunu delilleriyle ele almışlardır.⁷⁷ “Kur’an Yolu”nda kendisine atıf yapılan diğer bir müfessirimiz Cassas ise meseleye fikhî boyutuyla şu şekilde değinmiştir: “Şüphesiz kadının saçı avrettir. Genç birinde olduğu gibi yaşlının da yabancı birine hiçbir surette caiz değildir. Baş açık namaz kılan bir yaşlı kadının hükmü fasit olması açısından gencin hükmü gibidir. Bundan dolayı “vad'u's-siyâb” ile kastedilen hiçbir şekilde başörtüsü (hımar) olamaz. Sadece rida’sını başörtülü olduğu taktirde örtmeyebilir. Yüzünü ve elini açabilir. Çünkü ilgi çekiciliği kalmamıştır”.⁷⁸

Bir diğer husus ise “...süslerini göstermeye çalışmaya-rak... Ama sakınmalar, kendileri için daha hayırlıdır” şeklindeki ifadeler âyetin lâfzî boyutta dahi “Kuran Yolu”ndaki yorumu tekellüflü kılmaktadır. *فَدَسِي* fiadesi, ziynetlerini yani süslerini göstermeme şartıyla kendilerine bir ruhsat verildiği görülmektedir. “Teberrüc” ‘açılıp saçılma’ ve cazibedar güzelliklerini gösterme anlamında kullanılan bir kelimedir.⁷⁹ Günümüzde ‘açılıp saçılma’ denildiği zaman, bunun

⁷⁶ İbn Âşûr, a.g.e., XVIII/298-299.

⁷⁷ Bkz. Kurtubî, el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’âni’l-Azîm, XII/309; İbn-i Atiyye, *El-Muharrerü’l-Veciz*, IV/195.

⁷⁸ Ebu Bekr Ahmed b. Ali er-Razi Cassas, *Ahkamu’l-Kur’an*, Dar-u İhyai’t-Turasi’l-Arabi, Beyrut 1992,V/196.

⁷⁹ Bkz. *Râğib el-İsfahânî*, el-Müfredât fi Garibi’l-Kur’ân, Daru’l-Kalem,

sınırı çok farklı biçimde anlaşılabilmekte, hatta bundan sınırsız bir açılma anlaşılmaktadır. Oysa Kur'an'ın sözünü ettiği ve Hz Peygamberin hanımlarına hitabı sırasında nehyettiği teberrec⁸⁰ kadının bugünkü anlamıyla çıplak, çıplak dolaşması hali değildir.⁸¹ Elmalılı'nın dediği gibi süslenip çıkmaktır, cahiliyye âdetince ziynetlerini göstermektir.⁸² Bir anlamda 'kadının başörtüsünü başına çatismaksızın başına koyması, böylece gerdanlığının, küpelerinin ve boynunun açılmasıdır.⁸³ Âyet bu şekildeki bir teberrece izin vermemektedir. Âyetin lâfzî boyutuna baktığımızda yaşlı da olsa bir kadının, dışarı, başını ve boyun kısmını açarak çıkmayacağı aşikârdır.

Ayrıca "Evlenme arzusu kalmamış, oturan (ihtiyar) kadınların" şeklinde verdiğimiz âyetin anlamına "hayızdan kesilmiş, çocuk doğurma yaşını geçmiş, cinsel şehvet sınırını aşmış vb. anlamlar verilmiştir.⁸⁴ Yaşlılık, evlenme arzusu kalıp kalmama, hayızdan kesilme yaşı, değişkenlik arzeden durumlardır. Bazen yaşı çok ileri olsa dahi bedensel cazibesini yitirmeyen kadınlar olabilmektedir. Elmalılı, bu ve benzeri durumları göz önünde bulundurarak âyeti şu şekilde yorumlar:

"Ve oturmuş, çocuktan kesilmiş yaşlı kadınlar ki bir nikah ümidi beslemezler ziynetlerini göstermeksiz üst örtülerini bırakmalarında kendilerine bir vebal yoktur. Yani hayız ve nifastan kesilmiş kadınlar yukarıda geçen "Başörtülerini yakalarının üzerine (kadar) örtsünler, zinetlerini teşhir etmesinler"⁸⁵ emri gereğince gizlemeleri gereken zinetlerden hiçbirini göstermek şartıyla üzerlerindeki çarşaf, ferâce gibi dış elbi-

Dımeşk 1997, s.115.

⁸⁰ Ahzâb, 33/33.

⁸¹ Dücane Cündioğlu, *Başörtü Risalesi*, Tıbyan Yayınları, İstanbul 1995, s,50

⁸² Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, VI/309.

⁸³ Mukatıl b. Süleyman, *Tefsir'u Mukâtil*, II/51.

⁸⁴ Bkz. Kurtubî, el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'âni'l-Azîm, XII/309.

⁸⁵ Nür, 24/31.

selerini bırakıp yalnız başörtüsüyle çıksalar bir sakınca yoktur, günah olmaz. Fakat kadının kendisini süsleyip sokağa çıkması gençler için günah olduğu gibi ihtiyarlar için de günahdır. Süslenmeleri günah değil, süsle yabancı erkeklere çıkmaları günahdır. İhtiyar kadınlar süslenir mi, dememeli. Ne yaşlı kadınlar vardır ki, gençlerden daha çok güzel görünmeye özenirler.”⁸⁶

Bu şekildeki değişken unsur üzerinden “Hafifletme dış giysinin değil, başın ve boynun açılmasıyla hâsıl olur.” şeklindeki yorum, tatbikatta birçok keyfiligi beraberinde getirebilir. Bu da Allah’ın muradına ters bir uygulamaya kapı açabilir. Cumhuriyetin tercih ettiği “sadece üst elbisenin” çıkartılabileceği ruhsatı, hem yaşı ileri kadınlara hükümde bir kolaylık ve rahatlama meydana getirirken, iffetin muhafazası adına da daha ihtiyatlı bir yol izlenmiş olur. Yıllarca tesettüre bürünmüş birinin yaşlılıkta başını ve boynunu açması işin tabiatına çok da uygun değildir. Cenab-ı hakkın âyetin sonuna doğru bunu hatırlatırcasına “...*Ama sakınmalar, kendileri için daha hayırlıdır...*” buyurması da bunu destekler mahiyettedir. Bununla beraber genç bir kız gibi dikkatli davranması da kendisi için bir meşakkattir ve gerekli de değildir.

Sonuç

Kur’an-ı Kerim’in birçok âyette “hakk” teriminin üzerinde durması⁸⁷ Kur’an’ın vaz’ettiği hükümlerin mutlak doğru ve adalete uygun olduğunu bildirmek içindir. Âyetler hak olduğu sürece geçerlilikleri de devam edecektir. Kur’an hükümlerinden birinin geçerliliği kaybettiğini iddia etmek o hükmün “hakk” olduğunu kabul etmemek demektir.

Kuran, sadece Hz. Peygamber dönemindeki tarihsel durumu değil geçmiş ve gelecek bütün tarihi dikkate alarak indirilmiştir. Kur’anın bir kısım âyetlerinde o dönemin bazı tarihsel dokularını yansıtmaması, Kur’an’ın tarihin bir dönemi-

⁸⁶ Yazır, *a.g.e.*, VI/40.

⁸⁷ Tevbe, 9/33; Nahl,16/102; Nisa,4/105; Yunus,10/94; Hac,22/62, Bakara, 2/176;Ali İmran, 3/ 60.

ni adeta yeniden inşa etmesi ile ilgili bir gerçeklikten kaynaklanmaktadır. Yoksa âyetler, indirildiği dönemin tarihsel durumu ile kayıtlı değildir. Kur'an, indiği ortamda meydana gelen hadiseleri sürekli gözetmiş, dikkate almış, ancak o dönemdeki herhangi bir istek ve olay Kur'an'ın iniş zamanını ve şeklini tayin etme durumunda olmamıştır. Nüzûl ortamı bilgisi, her ne kadar Kur'an'ı anlamada önemli ise de âyetin geçerliliği ile ilgili nihai merci yine Kur'an'ın kendisi olduğu hiçbir zaman unutulmamalıdır.

Âyetlerin nazil olduğu şartları ve ortamı hükümlerin üzerine bina edildiği "illet" olarak kabul etmek de isabetli değildir. Sebeb-i nüzûl mutlak kalıcı illet değil, âyetin yorumlanmasında bir dinamiktir. Âyetin anlamını pekiştirir ve hükmün anlaşılmasını kolaylaştırır. Bununla birlikte âyetin ihtiva ettiği hükmü belirlemesi ve sınırlaması söz konusu değildir. Bütün insanlık için hidâyet rehberi olan Kur'an-ı Kerim'i bir hadiseye bağlı kılmak ve sınırlamak onun evrenselliğine gölge düşürür.

Ahzâb sûresi 59. âyetin tefsirinde, Heyet tarafından hazırlanan "Kur'an Yolu" isimli tefsirde sebeb-i nüzûl'un, hükmün üzerine bina edildiği bir illet gibi, âyetin yorumunda kullanıldığını gördük. Âyeti yorumlarken, tefsir ve usûlü açısından yukarıda zikrettiğimiz temel gerçeklerin göz ardı edilmiş olması, netice itibarıyla, âyetin hükmünün geçersizliği şeklinde bir sonuca neden olmuştur. Âyetin birden fazla sebebi nüzûl rivâyetinin olması ve rivâyetler arasında mahiyet farklılıklarının olması bile tek başına, sebeb-i nüzûlu, hakiki illet mesabesine çıkarmama hususunda yeterli bir nedendir. Esbab-ı nüzûl rivâyetleri bize Kur'an'ın indiği ortamın tam bir tablosunu vermesini beklememeliyiz. Kaldı ki mücerret ihtimallere binâen genel teşri bir hükmün iptal edilmesi doğru değildir.

Herhangi bir âyetin tahsisi ve takyidine dair bir karine ve delil olmadıkça âyet umuma hamledilir. Allah (c.c.) bu âyetin inzaliyle, nüzûl sebebi olarak zikredilen, özellikle te-settürüne daha dikkat eden ve etme durumunda olan hür kadının evden dışarı çıkması halinde karşılaşabileceği rahatsızlıkları birinci derecede bertaraf etmeyi de murad etmiş

olabilir. Belli bir dönem cilbâb giyme, hür-cariye ayrımı noktasında bir statü kazanma vasıtası ve neticede kadınların umumi anlamda rahatsız edilmeme adına bir rahatlık sağlamış da olabilir. Zira Kur'an daima yaşanan, hayatla iç içe ve insan sorunlarına cevap veren bir kutsal kitaptır. Fakat kadınların iffetli tanınmaları ve kendilerine sarkıntılık edilerek incitilmemeleri gerçeği, kıyamete kadar devam edecek hayati öneme sahip temel bir meseledir. Bunu sağlama adına Allah, kadınların baş (hımar) ve mahrem yerlerini örtmelerinin yanında, üzerlerine bir "üst elbise" (çarşaf, ferace, ehram, pardösü, vb.) almalarını emretmiştir. Ve Burada emredilen cilbâb (üst elbise) giyme asayışı korumayı ve tacizi önlemeyi hedefleyen geçici bir tedbir olarak görme isabetli değildir.

Müfessirlerimizin büyük bir çoğunluğu cilbâb âyeti olarak bilinen bu âyeti, sebeb-i nüzûl üzerinden yorumlamış ve cilbâbı hür-cariye ayrımı noktasında bir statü kazanma vesilesi olarak ele almıştır. Zaten tefsirin ana fonksiyonu eldeki bütün verileri, âyetin anlaşılmasında ortaya koymaktır. Tarihsel bir olgunun, âyetin tefsirinde zikredilmesi de bu bağlamda değerlendirmek gerekir. Ancak bu şekilde bir izah tarzı getiren hiçbir müfessirimiz, söz konusu âyete bir tarihsellik atfetmemiştir. Mukatil b. Süleyman, Razi, Ebu Hayyan ve Alusi gibi bir kısım müfessirlerimiz ise daha dikkatli bir üslub kullanarak, nassın metninin lâfzî boyutunu göz ardı etmeden kendi bütünlüğü içerisinde ele almışlardır. Zira aslolan Şari'nin hitabıdır.

Makalemizde son olarak ele aldığımız bir mesele de Nûr sûresi 60. âyet olmuştur. "Kuran Yolu"ndaki Ahzâb 59. âyetin tefsiri, Nûr sûresi 60. âyetin tefsirini de etkilemiştir. Zira Cilbâb'a sebeb-i nüzûl rivâyeti üzerinden "geçici bir tedbir" hükmüyle iptali kararı verilince, Nur sûresindeki ilgili âyette geçen "*çocuktan kesilmiş, nikah ümidi kalmamış yaşlı kadınlar için*" tesettür konusundaki hafifletme hükmü "vad'u's-siyâb" ("elbiselerini çıkarmaları") şeklindeki ifade mecburen "başörtüsünün açılması... ,...baş ve boynun açılması..." şeklinde verilmiştir. Esasında "Kuran Yolu" tefsirinin genelinde dikkat edildiğini gördüğümüz, âyetin iç bağ-

lamı yani iç dinamikleri ve lâfzî boyutu, burada göz ardı edilmiştir.

Öncelikle belirtmek gerekir ki “*Evlenme arzusu kalmamış, oturan (ihtiyar) kadınların...*” çıkartmalarında günah olmayan elbisenin “cilibâb” (üst elbise) olduğu konusunda birkaç aykırı ve zayıf görüş dışında ittifak vardır. Cumhurun tercih ettiği “sadece üst elbisenin” çıkartılabileceği ruhsatı, hem yaşı ileri kadınlara, âyette kastedilen hafifletmeyi meydana getirirken, hem de iffetin muhafazası adına daha ihtiyatlı bir yol izlenmiş olmaktadır.

Kaynakça

- Albayrak, İsmail, *Klasik Modernizmde Kur’ana Yaklaşımlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2014.
- Alûsî, Ebu’l-Fadl Şihabu’d-Din es-Seyyid Mahmud, *Ruhu’l-Meânî fi Tefsiri’l-Kur’âni’l-Azim ve Seb’i’l-Mesânî*, Dar-u İhyai’t-Turasi’l-Arabî, Beyrut t.y.
- Apaydın, Yunus, *Fıkıh usulünün Temel kabulleri ve tarihselcilik*, Dinî Hükümlerin Kaynağı Ve Dinî Metinlerin Anlaşılması Konusundaki Çağdaş Yaklaşımlar Çalıştayı (18 -19 Aralık 2009), İSAM 2010.
- Aşmavi, *Cevheru’l-İslam*, el-Vatanu’l-Arabî, Beyrut 1984.
- Atar, Fahreddin, *İslam Hukuk Felsefesi*, Altınoluk 1988, sa.33.
- Ayni, *Umdetu’l-Kari*, Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 2001.
- Beydâvî, el-Kâdı Nasruddin, *Envâru’t-Tenzîl ve Esraru’t-Te’vîl*, Dar-u İhyai’t-Turasi’l-Arabî, Beyrut t.y.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, el-Camiu’s-Sahîh*, Dar-u İbn-i Kesir, Dimesk.
- Cassas, Ebu Bekr Ahmed b. Ali er-Razi, *Ahkamu’l-Kuran*, Dar-u İhyai’t-Turasi’l-Arabî, Beyrut 1992.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usulü*, TDVY., Ankara 2011.
- Cündioğlu, Düccane, *Başörtü Risalesi*, Tibyan Yayınları, İstanbul 1995.
- Çetin, Mustafa, *Nüzül Sebepleri (Esbabü’n-Nüzûl)*, Diyanet İlmî Dergi, 1994, cilt 30, sayı 2.

- Çetiner, Bedreddin *Esbab-ı Nüzûl*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2000.
- Çiftçi, Adil, Fazlur Rahman ile İslamı Yeniden Düşünmek, Kitabiyat, Ankara 2001.
- Demirci, Muhsin, *Esbabu'n-Nüzûlün Kur'an Tefsirindeki Yeri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Sayı: 11- 12, 1993- 1994, İstanbul – 1997.
- Derveze, İzzet, *et-Tefsiru'l-Hadis*, Ekin Yayınları, İstanbul 1997.
- Ebussuûd, Mehmed b. Muhyiddin Mehmed, *İrşâdu'l-akli's-Selîm*, Mektebetü'r-Riyad, Riyad t.y.
- el-Endelüsî, *Ebu Hayyân el-Bahru'l-Muhît fi't-Tefsîr*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1993.
- Erdoğan, Mehmed, *Ahkâmın Değişmesi*, MÜVY, İstanbul 1994.
- Ersöz, İsmet, *Kur'an Ve İlmü Esbabî'n-Nüzûl*, Kur'an ve Tefsir Araştırmaları –III Tartışmalı İlmi Toplantı, 14-15 Ekim 2000 İstanbul.
- Görmez, Mehmet, İlahi Dinlere Göre Başörtüsü, İslamiyat IV,2001,Sayı 2.
- Havva, Said, *el-Esâs fi't-Tefsîr*, (Tercüme: M. Beşir Eryarsoy), Şamil Yayınları. İstanbul 1989.
- Heyet (Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş,) *Kur'an Yolu*. DİB Yay., İstanbul 2012.
- Hicazi, Muhammed Mahmud, *Furkan Tefsiri*, İlim Yayınları, t.y.
- İbn Aşur, Muhammed Tâhir, *İslam hukuk felsefesi(gaye problemi)* (çev. Vecdi Akyüz, Mehmet Erdoğan) Rağbet Yayınları, İstanbul 1999.
- , *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, ed-Dâru't-Tunûsiyye, Tunus t.y.
- İbn-i Atıyye, *El-Muharrerü'l-Vecîz fi tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2001.
- İbn Hacer, *Fethu'l-Bari*, Mektebetu Melik Fahd, Riyad 2001.

- İbn Hazm, *el-Muhalla*, Matbaatu'n-Nahde, Kahire t.y.,
- İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azim*, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1992.
- İbn Teymiyye, *Mukaddime fi Usuli't-Tefsir*, Tahkik: Adnan Zarzür, Beyrut 1392.
- el-İsfahânî, *Râğıb*, el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân, Daru'l-Kalem, Dimeşk 1997.
- Kamil Miras, "Amm", İslam-Türk Ansiklopedisi, İstanbul 1369/1941.
- el-Kevseri, Muhammed Zahid, *Makalat*, el-Mektebetu't-Tevfikiyye, Kahire t.y.
- Kotan, Şevket, *Kur'an Ve Tarihsellik Üzerine*, İslami İlimler Dergisi, Yıl I. Sayı 2, Güz 2006.
- Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dar-u Alemlî-Kutub, Mekke t.y.
- Kutub, Seyyid, *Fi Zilâli'l-Kur'ân*, Daru'ş-Şuruk, Beyrut 1992.
- Maverdi, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib, *En-Nüket ve'l-Uyun*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut t.y.,
- el-Meragî, Ahmed Mustafa, *Tefsîru'l-Meragî*, Mektebetu Mustafa, Kahire 1946.
- Mevdudi*, Ebu'l Al'a, *Tefhimu'l-Kur'an*, İnsan Yayınları, İstanbul 1986.
- Mukatil b. Süleyman, *Tefsîr'u Mukâtil*, tahkik: Ahmed Ferîd, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut,2003.
- Mutahhari, *Hicap: Örtünmenin Felsefesi*, çev. Mücteba Mir, Şûra Yayınları, İstanbul 1999.
- Nesefti*, Abdullah b. Ahmed, *Medârikü't-Tenzîl*, Daru'n-Nefais, Beyrut 1996.
- Polat, Ahmet Fethi, *Çağdaş İslam Düşüncesinde Kurana Yaklaşımlar*, İz Yayıncılık, İstanbul 2011.
- er-Râzî, Fahu'd-Din, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, (*Mefâtihu'l-Gayb*), Dâru'l-Fikr, Beyrut 1981.
- Sabuni, Muhammed Ali, *Ravaiu'l-Beyan*, Daru'l-Kalem, Dimeşk 1997.
- Sa'lebi, Ebu İshak, *El-Keşf ve'l-Beyan*, Dar-u İhyai't-Turasi'l-

- Arabi, Beyrut 2002.
- es-San'ânî', Abdurrezzak, *el-Musannef*, el-Meclisu'l-İlmi, Beyrut t.y.
- Serinsu, Ahmed Nedim, *Kur'an-ı Kerim'in Anlaşılmasında Esbab-ı Nüzûlün Rolü*, Şule Yayınları, İstanbul 1994.
- es-Semerkandî, Ebu'l-Leys, *Bahru'l-Ulum*; Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1993.
- Serinsu, Ahmet Nedim, *Tarihsellik ve Esbab-ı Nüzûl*, Şule yayınları, İstanbul 1996,
- Subhi es-Salih, *Kur'an İlimleri*, (çev. M. Said Şimşek), Hibaş Yayınları, Konya ty.
- Suyuti, Celeleddin, *el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1994.
- , *Lübâbu'n-Nukûl fi Ebabi'n-Nüzûl*, el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut 1994.
- Şafi'i, Muhammed b. İdris, *Ümm*, Daru'l-Vefa, ty.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali, *Fethu'l-Kadîr*. Daru'l-Fikr, Beyrut 1992.
- Şimşek, Said, *Günümüz Tefsir Problemleri*, Kitap Dünyası, Konya 2008.
- et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili'l-Kur'ân*, Dar-u Hicr, Kahire 2001.
- Tantavî, Muhammed es-Seyyid, *et-Tefsîru'l-Vesît*, Daru'l- Ma-arif, Kahire 1993.
- Türcan, Selim, *Tefsir Tarihçiliği Bağlamında Klasik Esbab-ı Nüzûl Yaklaşımının Değerlendirilmesi*, İslami İlimler Dergisi, Yıl2, Sayı 1, Bahar 2007 (119-138) .
- Ünlü, Kerim Şükrü, *Delil Olması Açısından Kur'an (Tarihsel Yorum Ve Evrensellik Açısından)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- el-Vahıdi, Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Ali Ebu'l-Hasan *Esbabu'n-Nüzûl*, Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut 1991.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim yayıncılık t.y.
- Yıldırım, Suat, *Kuran İlimleri*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2000.

- Zerkanî, M. Abdülazim, *Menahilü'l-İrfan fi Ulûmi'l-Kur'an*, Daru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut 1995.
- Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzil*, Mektebetü'l-'Ubeykan, Riyâd 1998.
- ez-Zerkeşî, Bedreddin, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an*, Daru't-Turas, Kahire ty.
- Zeydan, Abdulkerim, *el-Veciz fi Usuli'l-Fıkh*, Müessetu'r-Risale, Betrut 1978.
- Zuhayli, Vehbe, *et-Tefsiru'l-Münir*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1991.
- (ö.538/1144), *el-Keşşâf an Hakaiki Gavamizi't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavil fi Vucühi't-Te'vil*, I-VI, (Thk: Şeyh Adil Ahmed Abdulmevcud ve Şeyh Ali Mihammed el-Muavviz), Mektebetü'l-'Ubeykan, Riyad 1418/1998.

